

Romportlová, Marta; Sládek, Zdeněk

Obchodně politické vztahy a výměna zboží mezi ČSR a Maďarskem v letech 1927-1935

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1974-1975, vol. 23-24, iss. C21-22, pp. [67]-99

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101975>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MARTA ROMPORTLOVÁ—ZDENĚK SLÁDEK

OBCHODNĚ POLITICKÉ VZTAHY A VÝMĚNA ZBOŽÍ MEZI ČSR A MAĎARSKEM V LETECH 1927—1935¹

Přelom dvacátých a třicátých let tohoto století jeví se z perspektivy roku 1975 jako prostor, jímž Evropa plynule přecházela z gravitačního pole války minulé do gravitačního pole války příští. Světová hospodářská krize a politické změny počátku 30. let rozmetaly zbytky kontinuit s dobou před rokem 1914 a namnoze změnilы charakter jevů po roce 1918 nových. Ještě nedobudováno, stává se versailleské uspořádání Evropy v tempu stále rychlejším obětí rozporů v něm samém obsažených, aby dospělo k mnichovské krizi a září 1939. Nikoli nevýznamnou součástí tohoto vývoje byl i poměr československo-maďarský a pozornost historiků se na něj zaměřuje s intenzitou zaslouženě rostoucí.² Zkoumání už došly vztahové jevy z oblasti

¹ Tato studie bezprostředně navazuje na práci týchž autorů *Československo-maďarské hospodářské styky ve 20. letech. (Nástin problematiky a vývoj jejího obchodně politického aspektu.)* In: *Studia historica Europae centralis atque orientalis*, Brno 1975. V ní je formulován komplex problematiky hospodářských vztahů mezi těmito dvěma státy a podrobně vyložen průběh obchodně politických vztahů a výměny zboží. V této studii se také autoři podrobně věnují společenskopolitickým souvislostem této problematiky, zejména politickým a hospodářským příčinám a podmínkám maďarského protitrianonského revizionismu. Obchodně politickou problematikou vzájemných vztahů v letech 1935—1939 se zabývá studie týchž autorů v *Časopise Matice moravské* 1976, č. 1—2, str. 27—56.

² V průběhu 60. a v 1. pol. 70. let narostl rychle počet titulů a není účelem této práce připomínat je v úplnosti. Zmíníme se o nich dále pouze v záměrně zminimalizovaném orientačním výběru; podrobné informace slouží bibliografie, jichž vzniká rovněž nemalý počet jak u nás, tak v Maďarsku. Vedle obecně zaměřených historických bibliografií zachycuje mnohooborovou hungaristickou produkci včetně historické od r. 1966 prakticky v úplnosti *Bibliografie československé hungaristiky*, vydávaná kabinetem balkanistiky a hungaristiky při katedře dějin a etnografie střední, jihovýchodní a východní Evropy FF UJEP v Brně. Díl I, 1966—1968, R. Pražák, Brno 1971, 97 str.; díl II, 1969—1971, R. Pražák, M. Romportlová, Brno 1974, 108 str.; díl III, 1972—1974, t.ž., Brno 1976.

Přehled o produkci maďarské podává souhrnná *A Magyar történettudomány válogatott bibliográfiája 1945—1968*, Budapest 1971, 856 str., nebo francouzsky a ruský anotovaná výběrová *Bibliographie d'Oeuvres de la Science Historique*

zahraničně politické,³ diplomatické,⁴ vnitropolitické,⁵ národnostní a menšinové,⁶ kulturní⁷ apod.; československo-maďarské vztahy se dočkaly pozornosti i ve zkoumání širšího středoevropského vývoje v historiografii naší,⁸ maďarské,⁹ sovětské,¹⁰ polské,¹¹ německé,¹² aj.¹³ I syntetická zpracování národních dějin československých¹⁴ a maďarských¹⁵ věnují místo těmto otázkám, byť v rovině značně obecné.¹⁶ Trvale ve stínu zůstávají zatím problémy ekonomické, právě jen s výjimkou prací přehledového a syntetizujícího charakteru¹⁷ a zmínek v monografických studiích na odlišná témata.¹⁸

Hongroise 1964–1968, Etudes Historiques 1970, sv. II, Budapest 1970, 262 stran. Novější produkci zachycují pravidelně bibliografické přílohy časopisů Századok a Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae, druhá z nich s překlady titulů do světových jazyků.

- ³ M. Ádám, Gy. Juhász, L. Kerekes, *Allianz Hitler, Horthy, Mussolini. Dokumente zur ungarischen Aussenpolitik 1933–1944*. Budapest 1968; *Diplomáciai Iratok Magyarországnak Külpolitikájához I.–IV.* Budapest 1962–1970, jsou dnes nejdůležitější položky v hojných edicích dokumentů. Z monografických studií jmenujme za všechny M. Ádám, *Magyarország és a Kiszántal a harmincas években*. Budapest 1968, 389 str.; F. Vávra, J. Eibel, *Videnská arbitráž, důsledok Mnichova*. Bratislava 1963; teoretickou problematikou se zabývá např. sborník *Príspevky k dejinám fašizmu v Československu a Maďarsku*. Bratislava 1969, 322 str.
- ⁴ L. Zsigmond, *Ungarn und das Münchner Abkommen*. Acta Historica 1959; F. Lukeš, *K diplomatickému pozadí vídeňské arbitráže*. Historický časopis 1965.
- ⁵ P. Simon, A. Várkonyi a kol., *A magyar nacionalismus kialakulása és története*. Budapest 1964.
- ⁶ L. Tilkovszki, *Revízió és Nemzetiségpolitika Magyarországon (1938–1941)*; J. Purgat, *Od Trianonu po Košice*. Bratislava 1970, 320 str.
- ⁷ F. Boros, *Csehszlovák-magyar kulturális kapcsolatok*. Budapest 1972.
- ⁸ Z nejnovějších titulů jmenujme V. Bystrický, L. Deák, *Európa na prelome*. Bratislava 1974, 432 str.
- ⁹ Viz pozn. 3.
- ¹⁰ A. I. Puškaš, *Vengrija v gody vtoroj mirovoj vojny*. Moskva 1966; J. J. Pop, *Čechoslovacko-vengerskije otnošenija (1935–1939)*. Moskva 1972, 248 str., aj.
- ¹¹ Nověji např. M. Koźmiński, *Polska i Węgry w okresie międzywojennym*. Warszawa 1973.
- ¹² J. K. Hoensch, *Der ungarische Revisionismus und die Zerschlagung der Tschechoslowakei*. Tübingen 1967.
- ¹³ Mj. M. Vanku, *Mala Antanta*. Titovo Užice 1969, 398 str.
- ¹⁴ *Přehled československých dějin III*. Praha 1960.
- ¹⁵ *Magyarország története*, 3. vydání. Budapest 1971; *Die Geschichte Ungarns*. Budapest 1971; *Istoriija Vengrii I–III*. Moskva 1971–1972.
- ¹⁶ *Přehled hospodářského vývoje Československa v letech 1918–1945*. I. vyd., Praha 1963; II. vyd., Praha 1974; I. T. Berend, Gy. Ránki, *The development of the manufacturing industry in Hungary*. Budapest 1970; tíž, *Magyarország Gyáripára a második világháború előtt és a háború időszakában 1933–1944*. Budapest 1963; tíž, *Magyarország gazdasága az első világháború után 1919–1929*. Budapest 1966, 498 str.
- ¹⁷ Na tento typ syntézy mimořádnou pozornost věnují a plastický obraz ekonomického vývoje a vztahů podávají *Dejiny Maďarska 1919–1960*. Rkp. Bratislava 1969, kolektivní práce, zejména v partii Evy Rečkové o vývoji v letech 1920–1932. Pozornost ekonomice věnuje i práce jinak zaměřená k vývoji a vztahům na úrovni politické, M. Romportlová, *Maďarsko 1918–1949. Studie o vývoji a charakteru režimu*. Brno 1973, 98 str.
- ¹⁸ Pozoruhodně se zabývá československou tematikou a dokonce naráží na ekonomické otázky E. Kovács v knize *Magyar-lengyel kapcsolatok a két világháború között*. Budapest 1971, 415 str.

Pokud tedy touto studií zamýšlíme vkročit do oblasti minimálně probádané,¹⁹ činíme tak s vědomím, že nemůže být zatím ničím víc než přesně vymezenou a tudíž i ohraničenou sondou. V zájmu závaznosti na problematiku již osvětlenou zvolili jsme téma obchodně politických vztahů, které vyjadřují ekonomické kontakty na úrovni „haute politique“, v širších střeoevropských souvislostech. Popsány a vyloženy, mohou obchodně politické vztahy napomoci při řešení jak speciálních vztahových problémů tohoto období (reparační problematika, optantské řízení, otázky valutové a finanční vůbec, průběh směny sboží, kapitálová expanze, komparace celkových zahraničně obchodních bilancí, doprava a tranzit, společné a reciproční hospodářské instituce apod.), tak při studiu otázek povahy obecnější, jako je například místo obou zemí a jejich vzájemného ekonomického poměru v mezinárodní dělbě práce a v konečné fázi i při komplexním uchopení střeoevropského vývoje ekonomického i politického. Vzhledem k tomu, že československé a malodohodové politice ve 30. letech věnovala již naše historiografie tolik pozornosti, aby její základní rysy přešly do obecného odborného povědomí, rozhodli se autoři speciálně v této rozsahem i tématem omezené studii při výkladu obecně politických a společenských souvislostí věnovat více místa vývoji maďarskému. Dále se autoři rozhodli nezatěžovat výklad problematikou reparační a optantskou, když podle jejich názoru její bezprostřední vliv na průběh obchodních styků nebyl výrazný. Vnitřní vývoj obou států a širší ekonomické a politické souvislosti evropské podávají pouze v náznaku. Vzhledem k novosti tématu záměrně zvolili výklad vývoje co nejčastěji bezprostředně opřený o materiál.

Československo-maďarské ekonomické vztahy v meziválečném období byly rozporně podmiňovány dvěma základními okruhy historických skutečností. Na jedné straně to byl diametrálně odlišný postoj ČSR a Maďarska k systému, jenž jim dal za diametrálně rozdílných podmínek vzniknout jako samostatným státům a trvalé vzájemné napětí a averze touto skutečností způsobené. Na druhé straně pak to byla situace těchto zemí jako nástupnických států, dříve symbioticky koexistujících ve struktuře staré monarchie, vnitřně sice nevyrovnané, ale přesto spojené nepřehledným množstvím přirozených vazeb velkého střeoevropského bezcelního prostoru. Do poloviny 20. let eminentné a do roku 1930 v dozrívání, úměrné růstu struktur nových, často budovaných i uměle v zájmu realizace politických představ, převažovaly ve vzájemném obchodním styku ČSR a Maďarska faktory skupiny druhé. Někdy tou měrou, že hospodářské, především obchodní kontakty se vyvíjely svébytně, vůči politickému dění mezi oběma

¹⁹ J. Buzás, F. Nagy, *Magyarország Külkereskedelme 1918–1944*. Budapest 1961, problematiku ne zcela vyčerpávající soubor do jisté míry samostatných kapitol, v nichž je něco místa věnováno i vztahům k Československu a probrána struktura a objem obchodu s nástupnickými státy. Významná je stručná přehledová studie s bohatým tabulkovým materiálem J. Tomaszewski, *Związki gospodarcze państw sukcesyjnych między wojnami światowymi*. Kwartalnik Historyczny 1971, 2, str. 299–312. Existuje ovšem celá masa dobové literatury z pera národohospodářů, diplomatů či historiků, přes zastaralá ideová hlediska a poplatnost době vzniku neobyčejně faktograficky přínosná.

zeměmi mimoběžně až protichůdně.²¹ Ve třicátých letech naopak nabyla diferenciací stanovisek ve vnitřní i zahraniční politice obou států takového stupně, že se jejich hospodářské vztahy staly prakticky přímo úměrným odrazem poměrů politických. Odrazem bezprostředně ovlivňovaným evropským seskupením sil a zpětně na tyto politické poměry působícím směrem ke zdůrazňování a nikoli už pomíjení jejich divergencí a afinit.

Křivku československo-maďarských obchodně politických styků určují podle našeho názoru, v souvislosti s politickým a ekonomickým vývojem obou zemí, tyto uzlové periodizační body: I. 1918–1920, II. 1921–1923, III. 1924–1927, IV. 1927–1930, V. 1931–1935, VI. 1936–1939.²²

První období je charakterizováno víceméně živelnými kompenzačními kontakty v rámci poválečného politického napětí a dezorganizace trhu. Přes formálně neurovnaný rámec a komplikované povolovací řízení byly objemem velmi značné, obratem zboží několikanásobně převyšující průměr obratu 30. let.

Silná kontinuita uherského trhu, pro první období příznačná, přetrvávala, postupně ovšem slábnouc, i v periodě další. V letech 1921–1923 antagonismus mezi vládnoucími kruhy obou států trval, jeho konkrétní podoba však již byla modifikována postupnou konsolidací politických poměrů v Evropě. Jednání o řádnou obchodní smlouvu, zahájená v roce 1921, se prodírala přes tradiční kompenzační předstupně spleť negativních vlivů restauračních pokusů v Maďarsku a zprostředkovaných, byť často mha-vých účinků portoroské a především janovské konference. Rozhovory se zabývaly třemi okruhy problémů – aktivity a pasivy dědictví Rakousko-Uherska, základními obchodně politickými ustanoveními a praktickými dohodami o výměně zboží a plateb. Finalizovat se podařilo pouze konkrétní, objemem dosti velké dohody o běžném obchodním styku, zatímco obecnější ustanovení zůstala ve stadiu návrhů, a dále některé otázky rozlukové. Řádná obchodní smlouva z října 1922 nebyla ratifikována a nevešla v platnost.

Realizace zahraniční půjčky pro Maďarsko v roce 1924, postupující stabilizace jeho měny a celého hospodářství, postupný přechod od povolovacího řízení k novým celním sazebníkům na obou stranách, konec platnosti (být nikdy nevyužitě) klausule Triannonské mírové smlouvy o povinném poskytování nejvyšších výhod dohodovým a spřáteleným státům do r. 1924 nerecipročně a do r. 1926 na základě vzájemnosti, vnitropolitické přesuny v ČSR výrazně ve prospěch agrárního kapitálu a všeobecná konjunktura přerušena na čas mezikrizí – všechny tyto a mnohé další, podružnější prvky, splynuly v nutnost normalizovat čs.-maďarské obchodní styky, pokud nemělo dojít k jejich totální dezorganizaci a případně i přerušeni celní válkou. Po urputných jednáních byla 31. 5. 1927 podepsána řádná obchodní smlouva.²³ Rámcová smlouva byla postavena na klausuli nejvyšších výhod a tam, kde to bylo pro obě strany výhodné, na principu parity. Příloha A upravovala cla čs. celního sazebníku a příloha B cla sazebníku maďarského. Přílohy C–G se týkaly právního nakládání s podniky výrobními a do-

²¹ Viz Sládek, Romportlová, *Čs.-maďarské...* (pozn. 1).

²² Podrobný výklad o prvních třech obdobích viz práce cit. v pozn. 1.

²³ Sbírka zákonů a nařízení Republiky Československé (dále SZN), 1927, č. 120.

právními, pohraničního styku, vzájemné podpory a celek byl uzavřen obvyklým závěrečným protokolem.²⁴

I když smlouva uzavřela úspěšně dlouholeté úsilí o normalizaci ekonomických styků, vedené z pozic často protichůdných, byla výrazem postupující výstavby vnitřních i zahraničních trhů obou zemí v jejich buržoazně nacionalistické podobě, charakteristické československým agrárním protekcionismem a maďarským průmyslovým ochranářstvím.

Čtvrtá fáze — doba platnosti obchodní smlouvy 1927–1930 byla vystřídaná celní válkou 1931–1936, po níž formální normalizace novou řádnou smlouvou z června 1936 vplynula s celou svou neduživou bezvýraznou podobou do dramatických politických událostí podzimu 1938.

Rok 1927 byl mezníkem politiky maďarského protitrianonského revizionismu. Když se v roce 1924 podařilo premiéru Bethlenovi vstupem Maďarska do Společnosti národů zařadit znovu svou zemi do kontextu mezinárodní politiky, orientoval se zejména na Anglii, tradiční objekt sympatií především části maďarské aristokracie. Dalekosáhlá propaganda v Británii oslabila averze, vyvolané předválečnými a válečnými proněmeckými a agresivními postoji Uher, a zvýšila zájem anglického kapitálu o investice v zemi, jakkoli nepřinesla bezprostřední politické výsledky. Britsko-maďarskému sblížení významně nahrálo napětí mezi anglickými a francouzskými zájmy ve střední Evropě, francouzská snaha využít výsledku války k vymanévrování Británie z kontinentální politiky. Maďarsko mohlo být v této hře vítanou kartou se svým úsilím o důslednou revizi Trianonu. Perspektivní cíl maďarské politiky, rozrazit sevření profrancouzské Malé dohody, jí udržoval britskou finanční i politickou podporu. Postupná konsolidace vnitřní politiky a nastolení byť svérázného parlamentního systému v Maďarsku přispěly i k oživení sympatií mezi Budapeští a Paříží, ovšem jen do roku 1925. V příznivém ovzduší polocarnského uklidnění v Evropě připravoval Bethlen celou řadu dalekosáhlých politických a hospodářských operací v mezinárodním měřítku. Aféra s padělanými franky otrásla však jeho vnitropolitickou pozici a zkompromitovala zemi na mezinárodním fóru. Britským a italským diplomatickým zásahům se podařilo skandál za první půli roku 1926 jažtakž omluvit „vlasteneckými pohnutkami“, vážně však narušila francouzsko-maďarské vztahy. Vždycky křehké, z následků této aféry se již nezotavily. Italská pomoc sblížila Budapešť s Římem, který byl ochoten podpořit maďarské územní požadavky v rámci vlastních plánů na jihovýchodě Evropy. Italsko-maďarská smlouva z 5. 4. 1927 byla prvním projevem odklonu Maďarska od západních mocností ve prospěch nastupujícího evropského fašismu. Kromě kroku k realizaci balkánských plánů znamenala smlouva pro Itálii znemožnění maďarsko-jugoslávské smlouvy, již nabídla Jugoslávie svému partneru daleko spíše jako plod jugoslávsko-italské averze a vlastní politiky uvnitř Malé dohody, než jako výraz sympatií k Maďarsku. Pro Maďarsko byla smlouva s Itálií (pro niž ochotně přeřušilo jednání s Jugoslávií započatá) prolomením izolace do té míry, že

²⁴ J. Skorkovský, *Obchodní smlouva mezi Československou republikou a Maďarským královstvím*. Zahraniční politika (dále ZP) 1927, str. 953.

postoupilo z role manipulované jednotky na spojence velmoci, byť té nejméně významné. Vládnoucím kruhům se tak zdála cesta ke splnění „historického poslání v dunajské kotlině“ otevřená. Oslněny navíc rozměrem Rothermerovy propagandistické akce v Británii, zahájily v roce 1927, jak se domnívaly, éru „aktivní zahraniční politiky“.

Do tohoto období poměrných zahraničně politických úspěchů Maďarska a změny orientace, vydatně ještě v Budapešti nadhodnocovaných, a do vrcholu jeho předkrizové hospodářské konjunktury²⁵ spadá obchodní smlouva s Československem. Na obou stranách trvají a zesilují protekcionistické tendence – v ČSR agrární, v Maďarsku průmyslové²⁶ – a trvá zájem československého průmyslu a maďarského velkostatku na vzájemné výměně zboží na dopravně i strukturně výhodném trhu těchto sousedních zemí.²⁷

Nechyběly jistě hlasy vyjadřující nespokojenost a dožadující se revize. Na jaře 1928 žádal budapeštský Pesti Hirlap zrušení smlouvy, neboť prý byla hlavní příčinou zvýšeného obchodního deficitu Maďarska i mimoto prý z ní na základě doložky nejvyšších výhod vydatně těží Německo,²⁸ vůči němuž oficiální Budapešť tehdy ještě stále, jako celá léta dvacátá, chovala postoje indiferentní až antiněmecké, stejně jako sympatiemi k němu zatím nepřekypovala kromě krajní pravice ani většina maďarské společnosti. V létě 1928 byla smlouva nařčena i z viny na krizi maďarského textilního průmyslu, zvláště ve vlnářství a ve výrobě stávkového zboží.²⁹ I na československé straně se objevily výhrady,³⁰ ale rozhodující mínění obojích oficiálních míst bylo jednoznačně příznivé. Koncem září 1929 maďarské ministerstvo zahraničí navrhlo jednání o některých sporných otázkách, týkajících se smlouvy, ale současně oznámilo, že se smlouvou není třeba hábat.³¹ Ještě v roce 1928 byla objednána smlouva o úpravě dluhů a pohledávek ve starých rakousko-uherských korunách³² a úmluva o plavebním provozu na Dunaji v úseku československo-maďarských hranic. Dohoda o úpravě dluhů a pohledávek a úmluva o plavebním provozu na Dunaji byla ratifikována až počátkem 30. let, nicméně bylo možné pozorovat, že vznikla příznivá atmosféra pro řešení otázek, které zatím ležely stranou.

Výměna zboží zůstala na úrovni, která byla nejvyšší v celém mezivá-

²⁵ Cit. *Dejiny Maďarska* (pozn. 17), kap. III, str. 39.

²⁶ Sládek, Romportlová, *Čs.-maďarské hosp. styky*..., viz pozn. 1.

²⁷ Smlouva byla ratifikována 11. 7. 1927 a ratifikační listiny vyměněny 24. 7. 1927. Mezinárodní platnosti nabyla 8. 8. 1927. *SZN* 1927, č. 120. Z této pružnosti, v československo-maďarských vztazích zásadně mimořádné, lze odvodit zájem, který na realizaci smlouvy obě strany měly.

²⁸ Archív federálního ministerstva zahraničních věcí (dále AFMZV), IV. sekce, krab. č. 932, sl. 3, č. 59751.

²⁹ Tamtéž, č. 11247.

³⁰ Potvrdil je přednosta národohospodářské sekce MZV RČS J. Friedman ve svém hlášení, srov. pozn. 31.

³¹ AFMZV, IV. sekce, krab. č. 932, sl. 3, č. 123370; zpráva čs. vyslanectví v Budapešti z 26. 9. 1929.

³² *SZN* 1930, č. 55.

lečném období, přesto však lze pozorovat tendenci k poklesu, jak v celkovém obratu, tak — a to hlavně — u vývozu československého zboží do Maďarska. Tento pokles nastal u celkové výše vývozu i u podílu vývozu do Maďarska na celkovém československém exportu. Obchodní bilance byla pro Československo velice příznivá, ale aktivní saldo se snižovalo. Z tohoto obrazu vyplývá, že obchodní a tarifní smlouva prospěla více maďarskému dovozu do ČSR, který se až na pokles v r. 1928 podstatněji neměnil, než čs. exportu do Maďarska, čímž lze nejspíše vysvětlit maďarský nezajem o revizi smlouvy. Československá vládní a hospodářská místa si zase cenila zejména aktivního salda. Celkové údaje o výměně zboží však nepostihují dalekosáhlé strukturální změny v československém vývozu a dovozu ve styku s Maďarskem. Vývoz surovin vzrostl absolutně i relativně z 29,5 % r. 1924 na 44,9 % v r. 1929. Vývoz textilního zboží měl zcela protikladnou tendenci. R. 1924 překročil objem polovinu veškerého čs. exportu do Maďarska, zatímco r. 1929 činil už jen něco přes $\frac{1}{3}$. I když se v této době zvýšil odbyt československého spotřebního zboží, kovodělných a chemických výrobků, o celkové tendenci nebylo pochyb; odbyt spotřebních výrobků klesal, zatímco nejvýrazněji rostl vývoz surovin. Za těmito výsledky cílil maďarský celní sazebník z r. 1925 a československo-maďarská smlouva nevniesla do tohoto programu žádné zásadní změny.

Obdobná tendence se projevovala u československého dovozu z Maďarska. Zemědělské výrobky měly rozhodující úlohu v celém období od roku 1924 do roku 1929, když jejich výše přesahovala $\frac{4}{5}$ importu z Maďarska.

Pronikavě se změnila struktura dovážených agrárních produktů. Značně poklesl podíl obilnin a podstatně vzrostl nákup jatečného a tažného dobytka. V rámci dovozu obilnin a obilnářských výrobků byl radikálně snížen dovoz mouky a moučných výrobků. A konečně pokud šlo o import dobytka, markantně se zvýšilo množství živých kusů tažných a jatečných a poklesl dovoz vepřového sádla a slaniny.

Zatímco Maďarsko nakupovalo v Československu na prvním místě suroviny a polotovary pro svůj spotřební a těžký průmysl, Československo odbíralo z Maďarska suroviny pro svůj průmysl potravinářský. Ani příznivé podmínky smlouvy z r. 1927 nedokázaly nic změnit na skutečnosti, že v souladu s celosvětovou tendencí k ochranářství — s níž nepohnuly ani rezoluce tak pečlivě připravované ženevské konference o uvolnění mezinárodního obchodu v r. 1927 — budovalo Maďarsko textilní průmysl a chránilo jej vysokými celními hradbami, a Československo zřizovalo zejména na Slovensku podniky mlynářské a uvalovalo vysoká cla na moučné výrobky. Obchodní smlouva, byť výhodná, nemohla změnit trend, jehož podstatou byla politika autarkie, v daných podmínkách likvidující starou dělbou práce a tím i předchozí rozsah a strukturu výměny zboží, aniž byla s to rozšířit hospodářské styky v jiných směrech.³³

Československo bylo zemí typicky exportní, jehož platební bilance mimořádnou měrou závisela na saldu zahraničního obchodu a jako jeden z mála

³³ SZN 1933, č. 182.

států udržovala toto saldo od konce války trvale aktivní.³⁴ Maďarsko patřilo mezi cca 70 států, s nimiž udržovalo obchodní styky; s 22 mělo smlouvu na základě doložky nejvyšších výhod a s 10 celně tarifní, případně touto klauzulí kombinované, jako v případě Maďarska.³⁵ Šlo o státy převážně evropské, ale podíl zámoří se soustavně zvyšoval.³⁶ Nástupnické státy představovaly i po prudkém poklesu po r. 1922 nejdůležitější odbytiště.³⁷ Když nekompromisní protekcionismus vlivných agrárních kruhů nedovoloval rozhojnit obchod s Maďarskem víc, než bylo bez ohledu na zájmy průmyslu nutné, a když šovinistické ochránářství partnera tomuto postoji jen nahrávalo, začalo Československo, vedeno pochopitelně i motivy politickými, pracovat o těsnější hospodářské kooperaci států Malé dohody k upevnění své pozice v Podunají. V únoru 1929 se v Budapešti sešla přípravná konference delegátů Hospodářské Malé dohody.³⁸

³⁴ Tendence ve vývoji struktury zahraničního obchodu (celkového, nejen recipročního) obou zemí naznačí tabulky, odvozené z cit. *Přehledu...*, str. 216 a cit. *Dejín...*, str. 39, kap. II.

D o v o z	ČSR		MAĎARSKO	
	1925	v % 1929	1925	1929
Suroviny + polotovary	24,4	48,9	50,8	60,0
Potraviny	23,1	14,6	0,5	0,2
Hotové výrobky	23,0	31,2	48,7	39,8

V ý v o z	ČSR		MAĎARSKO	
	1925	v % 1929	1925	1929
Suroviny + polotovary	18,9	16,7	66,0	59,8
Potraviny	18,3	11,4	19,0	14,4
Hotové výrobky	62,1	71,3	15,0	18,8

³⁵ Cit. *Přehled...*, str. 228, 233.

³⁶ Poměr jednotlivých částí světa na čs. obchodu podává *Přehled...*, str. 228, takto:

	1925	v % 1929
Evropa	90,0	84,6
Asie	2,6	3,9
Afrika	0,8	1,9
Amerika	6,4	9,2
Austrálie + Oceánie	0,1	0,4

³⁷ Do roku 1929 uvádí *Přehled* toto pořadí států podle důležitosti obchodu s ČSR:

1. Nástupnické státy
2. Německo s přístavy
3. USA a státy západní Evropy
4. Země s obratem od 1/2 do 1 miliardy Kč
5. Ostatní státy

³⁸ *Přehled...*, str. 234.

Maďarsko dbalo od trianonských změn o zahraniční obchod daleko vydatněji než staré Uhry,³⁹ politické komplikace vůči státům bývalého integrovaného trhu a neschopnost jednak najít, jednak přiměřenou kvalitou a kvantitou udržet kompenzující odbytiště jiná způsobily, že do r. 1929 nevzrostl zahraniční obchod tak, jak by to bylo maďarskému hospodářství zapotřebí. Existující pravidelná nadprodukce zemědělských plodin, možnosti živočišné výroby a zamýšlené perspektivy zakládané a sátem všestranně podporované výroby průmyslové⁴⁰ vedly maďarská vládní místa k mnoha opatřením charakteru zejména organizačního, jež měla situaci změnit. Bylo toho krajně zapotřebí, poněvadž nezanedbatelné úspěchy zahraničně politické koncepce hraběte Bethlena se markantně odrážely od fiaska jeho politiky vnitřní, a to zejména hospodářské. Nerovnoměrnost rozdělení národního důchodu, v té době v Evropě neobvyklá, se stále prohlubovala. Saldo zahraničního obchodu bylo trvale pasivní⁴¹ v souladu s celkovou platební bilancí, jejíž pasivita se koncem roku 1928 odhadovala na 500 milionů pengö. V polovině 20. let bylo Maďarsko zadluženo nejvíce

³⁹ Cit. *Dejiny Maďarska*, kap. III, str. 59.

⁴⁰ Cit. *Geschichte ...* (pozn. 15), str. 558, uvádějí, že v roce 1929 vzrostla průmyslová výroba v Maďarsku oproti roku 1913 o 12 % (zatímco ve Francii o 40 % a v USA o 70 %). Některá odvětví setrvala na stabilní úrovni, v potravinářském průmyslu probíhala krize a odvětví jako textilní, papírenský a kožedělný průmysl, prožívala prudkou konjunkturu. V roce 1928 byla zemědělská produkce země odhadována na 3,3–4 miliardy pengö a průmyslová na 2,35–3 miliardy pengö (V. K h e k, *Maďarská hospodářská politika*. ZP 1929, str. 177). [V Československu bylo v r. 1927 dosaženo úrovně průmyslové výroby z r. 1913 a již v roce 1926 byla některá odvětví lehkého průmyslu postižena nepříznivými důsledky ztráty odbytišť, mimo jiné i v Maďarsku (cit. *Přehled dějin ...*, pozn. 14, str. 220).]

⁴¹ Hodnota a saldo maďarského zahraničně obchodního obrátu v letech 1920–1938 [J. B ú z á s, F. N a g y, *Magyarország ...* (viz pozn. 18), str. 380]

R o k	Dovoz	Vývoz v miliónech pengö	Celkem	Saldo
1920	484,1	190,6	674,7	-293,5
1921	604,0	294,6	898,6	-309,4
1922	625,7	382,9	1008,6	-242,8
1923	490,7	392,2	882,9	- 98,5
1924	815,3	667,0	1482,3	-148,3
1925	864,6	848,0	1712,6	- 16,6
1926	941,0	876,7	1817,7	- 64,3
1927	1182,3	807,6	1989,9	-374,7
1928	1211,4	826,0	2037,4	-385,4
1929	1063,7	1038,5	2102,2	- 25,2
1930	823,4	911,7	1735,1	+ 88,3
1931	539,4	570,4	1109,8	+ 31,0
1932	328,5	334,5	663,0	+ 6,0
1933	312,6	391,3	703,9	+ 78,7
1934	344,9	404,2	749,1	+ 59,3
1935	402,3	451,5	853,8	+ 49,2
1936	436,5	504,4	940,9	+ 67,9
1937	483,6	585,0	1071,6	+104,4
1938	410,6	522,4	933,0	+111,8

ze střeoevropských států do výše 3,1 miliardy pengö, úroky a anuity představovaly takřka polovinu této sumy. Po nových půjčkách v r. 1929 bylo třeba pro jejich splácení sáhnout i na zlaté a devizové rezervy Národní banky.⁴² Neproduktivní až ne hospodárné nakládání s půjčkami, reparační platy a podíl na dlužích staré monarchie negativně ovlivňovaly národní důchod, brzděný ve vzestupu zaostalým hospodářstvím v zemědělství a nízkou efektivností málo racionalizované průmyslové výroby.

Do roku 1927 se maďarské ministerstvo obchodu snažilo vylepšovat obchodní bilanci dovozními omezeními, teprve v roce následujícím dospělo alespoň částečně k poznání, že pouze vyšší export, především zemědělský, může situaci trvale zlepšit.⁴³ Vláda ve spolupráci s hospodářskými institucemi a korporacemi a osmi největšími bankami zahájila v roce 1928 sérii organizačních opatření, která měla zahraniční obchod oživit. Bylo založeno koordinující hospodářské ministerstvo, zřízen exportní ústav jako akciová společnost nejvýznamnějších bank, zaměřený hlavně na získání nových odbytišť, zejména balkánských; dále Ústav pro zkoumání konjunktury, vývozní oddělení bank s rozsáhlou poradenskou službou atd. Propagační hospodářské akce, veletrhy, cizinecký ruch a další prostředky měly sloužit stejnému cíli jako standardizace výrobků (příznačná nejednotnost kvality byla velkým handicapem maďarských zemědělských výrobků a plodin na mezinárodních trzích), vládou poskytované vývozní úvěry a vrácení daně z obrátu při exportu apod. Efekt všeho tohoto podnikání neodpovídal ani v dalších letech vynaloženému úsilí, když pilířem maďarské obchodní politiky nadále zůstávala ochranná omezení a zákazy. Navíc tato nepřímá důsledně prováděná opatření kolidovala s celosvětovou explozí zemědělské nadprodukce, vyplynuvší záhy poté do celkové hospodářské krize z nadvýroby. Při podílu zemědělství na tvorbě národního důchodu⁴⁴ a pochopi-

⁴² V. K h e k, op. cit. (pozn. 40), str. 177.

⁴³ Tamtéž, str. 179 n.

⁴⁴ Podíl zemědělství a průmyslu na výrobě hmotných statků v Maďarsku vypadal podle J. B ú z á s e, op. cit., str. 79, v procentech takto:

R o k	Zemědělství	%	Průmysl
1925/26	60,5		39,5
1926/27	57,0		43,0
1927/28	53,5		46,5
1928/29	54,7		45,3
1929/30	56,0		44,0
1930/31	57,5		42,5
1931/32	58,7		41,3
1932/33	57,2		42,8
1933/34	57,0		43,0
1934/35	55,0		45,0
1935/36	51,6		48,4
1936/37	51,5		48,5
1937/38	50,5		49,5
1938/39	48,5		51,5

telně tudíž na exportu⁴⁵ nebyla pro Maďarsko, výrobními náklady neschopné konkurovat lacinému zámořskému obilí, situace nijak růžová. Zlepšila se až po r. 1933, kdy maďarské zemědělské přebytky začaly plynout spletitými zákruty clearingového koryta do bezedných zásobáren nacistického Německa.

Hlavními maďarskými odbytišti byly a zůstaly tradiční trhy, nástupnické

⁴⁵ Struktura exportu ve dvacetiletí 1920–1939 jeví se pak v tisících pengö a v procentech takto (tamtéž, str. 80):

Celkový export	11 608 202			
z toho zemědělství	6 743 132			
		z toho rostlinná výroba	3 345 748	28,8 % ₀
		živočišná výroba	3 397 548	29,3 % ₀
				58,1 % ₀
zemědělský průmysl	1 591 260			13,7 % ₀
průmysl	2 857 927			24,6 % ₀
lesní hospodářství	27 168			0,2 % ₀
hornictví	216 109			1,9 % ₀
ostatní	172 606			1,5 % ₀
				100,0 % ₀

⁴⁶ Význam obchodu s nástupnickými státy pro Maďarsko a ČSR, jeho klesající tendence, ale stále velký objem, vysvítají ze srovnání následujících tří tabulek, byť nejsou zcela adekvátně sestaveny. Pozoruhodné je zejména srovnání objemů ve vzájemném styku ČSR a Maďarska, z něhož jasně plyne daleko širší akční radius obchodu československého a neporovnatelně větší závislost Maďarska na podunajském prostoru.

1. Obrát československého zahraničního obchodu s nástupnickými státy v roce 1925 a 1929 v procentech (cit. *Přehled...*, str. 233).

Stát	1925	% ₀	1929
Rakousko	12,5		11,5
Maďarsko	6,3		5,6
Polsko, Jugoslávie, Rumunsko	12,2		11,5
Celkem	31,0		29,2

2. Podíl pěti států na maďarském exportu v procentech (J. Búzás, op. cit., str. 53).

Stát	1922–1925	% ₀	1926–1929
Rakousko	36,8		33,9
Československo	20,0		18,1
Německo	9,0		12,5
Rumunsko	6,4		4,6
Jugoslávie	7,5		5,6
Celkem	79,6		74,7

státy,⁴⁶ Německo a Balkán,⁴⁷ oblast z velké části rovněž agrární. (Jisté obyvatelové možnosti, získané novými opatřeními například v Jižní Americe, byly zanedbatelné.) Itálie, jeden z rozhodujících zahraničně politických partnerů, participovala na maďarském zahraničním obchodu daleko méně, než by se dalo očekávat. I když dovážela produkty maďarského zemědělství v množství relativně značném, její podíl na maďarském zahraničním obchodu představoval v r. 1928 cca 3,5–4 % a ani v letech příštích nestoupl nějakým zvláštním způsobem, dokonce ne ani v době trvání Římských protokolů.⁴⁸

Uvážíme-li již výše naznačené odchylky v pozici industriálně a obchodně nejvyspělejšího Československa, lze konstatovat, že mezinárodní obchod podunajských států se důležitým, ba rozhodujícím podílem odbyval v podunajském prostoru.⁴⁹ Krize, která tuto oblast zasáhla s jistým zpožděním, zato však s velkou intenzitou, vzájemné obchodní styky těžce poničila, když dala vzniknout nutnosti, aby každý jednotlivý stát udržoval rovnováhu bilance s každým jiným jednotlivým státem tohoto území. (Tento zahraničně obchodní aspekt krize nejvíce postihl Československo, i když třeba její konkrétní sociální projevy byly v ostatních zemích Podunají drastič-

3. Podíl pěti států na maďarském dovozu v procentech (tamtéž).

Stát	1922–1925	%	1926–1929
Rakousko	24,7		16,1
Československo	24,4		22,7
Německo	14,8		18,5
Rumunsko	8,2		8,0
Jugoslávie	3,3		4,5
Celkem	75,4		69,7

⁴⁷ První sled zemí, nakupujících v Maďarsku zemědělské produkty, tvořily na přelomu 20. a 30. let Rakousko, Československo, Německo a západoevropské státy. Druhý sled pak státy balkánské (Rumunsko, Jugoslávie, Bulharsko), dále Turecko, zámořské země a Skandinávie. Podíl zemědělských výrobků v exportu do Rakouska činil cca 70 %, do Itálie 83 %, Švýcarska a Velké Británie 76 % a 46 %, zatímco do Jugoslávie 6,5 %, Bulharska 6,7 %, Turecka 10 % a Rumunska 23 % (Bůžas, op. cit., str. 54).

⁴⁸ Cit. *Dejiny Maďarska*, kap. III, str. 78.

⁴⁹ Celkový objem exportu podunajských států na podunajský trh se distribuoval takto (v procentech, podle R. Wagner, *Panství kapitalistických monopolů v Československu*. Praha 1958, str. 120):

Stát	1922	1925	1929	1934
Československo	46,4	36,0	36,4	28,2
Rakousko	25,1	18,7	20,5	22,9
Maďarsko	12,9	19,3	20,0	21,0
Rumunsko	9,6	10,9	10,2	13,6
Jugoslávie	4,8	13,8	11,1	13,0
Bulharsko	1,2	1,3	1,8	1,4

Z tabulky je jasné patrné utužování hospodářských kontaktů v rámci Malé dohody.

tější;⁵⁰ negativní stránka třetinové závislosti platební bilance na mezinárodním obchodě se v tomto období projevila naplno.) Stoupající agrární ochránářství, opřené o politickou pozici agrární strany, srazilo dovoz zemědělských produktů na minimum, tudíž nebyla možná směna za dříve běžné objemy výrobků průmyslových na tradičním trhu, kde se navíc stále nebezpečnějším konkurentem stávalo Německo s nižšími cenami racionálněji vyráběného zboží a se schopností agrárního importu. Vzhledem k politické nutnosti držet i za této situace pokud možno optimální hospodářské vztahy k malodohodovým partnerům, negativní pozornost se obrátila největší měrou k obchodu s Maďarskem. Snaha o soběstačnost čs. zemědělské výroby vedla nutně ke konfliktu, který vyvolal celní válku, přesto, že obě země zaznamenaly pro sebe důležité obchodní partnery.

CELNÍ VÁLKA MEZI ČESKOSLOVENSKEM A MAĎARSKEM (1930–1933)

Československá hospodářská politika se lišila po nástupu krize od ostatních států střední a jihovýchodní Evropy pouze tím, že se i po proniknutí krizových jevů do oblasti finanční v roce 1931 snažila udržet směnitelnost a stabilitu své měny. Pro její postup byl směrodatný postup tzv. zlatého bloku v čele s Francií. Československá organizační opatření se jinak v podstatě nelišila od opatření ostatních států — povolovací řízení v podobě kontingentace dovozu, centrální obhospodařování devíz, zvyšování cel, uzavírání clearingových dohod, podporování vývozu atd. Hlavním důsledkem změněné politiky ve vztahu k Maďarsku byla celní politika, prosazovaná agrárními kruhy. Postihla zájmy i celé řady ostatních agrárních států střední a jihovýchodní Evropy. Vzhledem ke zmíněné podřízenosti hospodářských potřeb záměrům politickým našlo ekonomické napětí ventil ve vztahu k Maďarsku. Neutuchající maďarský revizionismus, Rothermerova akce, aféry s tajným vyzbrojováním Maďarska, averze plynoucí z optantského řízení a další a další projevy odlišných představ o budoucnosti Podunají byly pro podobný postup oficiálním vysvětlením sdostatek přesvědčivým. Po experimentu s návrhem celní unie mezi Rakouskem a Německem, který byl jako úlohu splnění pokusný balón zavčas stažen zpět, českoslo-

⁵⁰ Průběh československého zahraničního obchodu v letech 1928–1934 ukáže tabulka, zpracovaná na podkladě údajů v cit. *Přehledu československých dějin*, str. 320.

R o k	V mil. Kč		
	Dovoz	Vývoz	Saldo
1928	19 191	21 205	+2 114
1929	19 962	20 497	+ 535
1930	15 712	17 472	+1 760
1931	11 764	13 119	+1 355
1932	7 487	7 343	— 144
1933	5 831	5 855	+ 24
1934	6 382	7 280	+ 908

venská vláda rozpoznala, že začíná nová fáze zápasu o střední a jihovýchodní Evropu a že hospodářské prostředky budou znamenat mnoho. Agilně se podílela na snaze o novou organizaci střední Evropy v podobě tzv. Tardieuova plánu,⁵¹ předloženého k diskusi v r. 1932. Tyto pokusy ztroskotaly na malém zájmu předpokládaných partnerů, na protiaktcích velmocí i na alibistickém postoji Francie samotné; Československo se tedy ještě výrazněji orientovalo na své malodohodové partnery a hospodářské vztahy s tímto seskupením preferovalo ještě více na úkor Maďarska.

Vliv krize na maďarské hospodářství byl drtivý. Marné byly snahy získat nová odbytiště v Rakousku, Itálii a výmarském Německu. Bída maďarských pracujících vrstev dostoupila stupně, jenž nebyl ani tehdy v ostatní Evropě běžný. Milión nezaměstnaných v zemi s devíti milióny obyvatel se proměnil v přízrak demonstrací a hladových bouří, držených ne vždy úspěšně na uzdě represáliemi až do vyhlášení stanného práva. Zaostalá agrárně industriální země se dostala katastrofálním poklesem cen obilí na světových trzích do ekonomického kolapsu (cena obilí poklesla z 33 na 9 pengö za 1 q).⁵² Úpadek vývozu zemědělského zboží zlikvidoval jediný zdroj, ze kterého Maďarsko mohlo hradit svoji zadluženost, v přepočtu na 1 obyvatele nejvyšší v celé střední a jihovýchodní Evropě. Jen úroky a anuity astronomických půjček dosahovaly dvou miliard pengö ročně. Krize transferu valut byla nevyhnutelná. Reparační povinnost Maďarska, naposledy „definitivně“ upravená Youngovým plánem a haagskými a pařížskými dohodami z r. 1930, byla zmírněna Hooverovým moratoriumem. Od konce roku 1931 bylo zaváděno moratorium na služby pro dluhy a půjčky a v r. 1932 byly vztahy mezi věřiteli a maďarskými dlužníky upraveny formou tzv. Standstillagreement, podobně jako tomu bylo v Německu. Maďarská vláda se hluboko do 30. let snažila držet kurs pengö, ale jeho úpadek musel být zakrýván a směnitelnost zrušena.⁵³ Zavedení clearingového systému bylo logickým vyústěním celé situace, jak na podunajském trhu, tak ve styku se státy západní Evropy.

Na začátku krize se Maďarsko domnívalo, že východisko lze nalézt v organizaci agrárního bloku, který by zároveň přinesl izolaci Československa ve střední a jihovýchodní Evropě. Nejenže se z příprav nepodařilo CSR vymanévrovat, ale ani poměrně častá přípravná zasedání zástupců agrárních zemí této oblasti nepřinesla kýžený výsledek. Stejně ztroskotaly po-

⁵¹ Srov. V. Bystrický, L. Deák, *Európa na prelome. Diplomatické a politické vztahy v rokoch 1932–1933*. Bratislava 1973.

⁵² Cit. *Die Geschichte* (pozn. 18), str. 567.

⁵³ Pokles devizových rezerv na přelomu 20. a 30. let zachycuje tabulka, srov. J. Bůžák, op. cit., str. 37.

Rok	Zlaté rezervy roční průměr v miliónech pengö	Devizové rezervy
1927	183,8	92,9
1928	197,6	75,9
1929	178,7	34,0
1930	162,6	21,6

kusy o uzavření preferenčních bilaterálních smluv s Francií a Německem. Maďarsko se proto orientovalo především na Rakousko a Itálii, u níž hledalo protiváhu ke snahám Francie a Malé dohody o organizaci střeoevropského hospodářství jako podkladu pro definitivní profrancouzskou reorganizaci politickou.

Z československého hlediska nejtěživější součástí maďarské hospodářské politiky za krize byl systém ochranných opatření vůči dovozu hotových a zvláště spotřebních výrobků, (u nichž mimochodem právě v případě zboží československého nabývaly na významu šovinistické motivace, projevující se často v podobách blízkých absurditě). Maďarsko se snažilo omezit dovoz hlavně na suroviny a polotovary a i v této oblasti hledalo cestu k autarkii. Protikladné tendence jak diplomatické hry tak hospodářské politiky obou zemí připravovaly vztahy do začátku roku 1930 ke konfliktu.

Obchodně politická střetnutí začala již v březnu 1930, po zavedení povolovacího řízení na dovoz žita a ječmene v ČSR. Maďarská vláda proti tomuto opatření protestovala a československé agrární kruhy nejen, že se postavily na odmítavé stanovisko, nýbrž byly ochotny vyhrotit spor i do krajnosti. Ministerstvo zemědělství formulovalo své stanovisko takto: „Kdyby Maďaři nevyhověli naší žádosti (o souhlas se zavedením povolovacího řízení, aut.) a viděli v zavedení povolovacího řízení porušení obchodní smlouvy, trval by pan ministr Bradáč na revizi smlouvy s krátkou lhůtou. Kdyby revize nevedla k cíli, trval by na jejím vypovězení.“⁵⁵ Povolovací řízení bylo zanedlouho zavedeno i na žitnou mouku a ječné kroupy. Zároveň se připravovala ochranná zemědělská cla, schválená v podobě zákona z 5. a 13. 6. 1930.⁵⁶ Vláda byla těmito opatřeními zmocněna, aby na dovážené obilí, mlynářské výrobky, živý dobytek a maso uvalovala přírážky, pokud jejich ceny klesnou pod stanovené minimum. Současně byl novelizován zákon o dovozních listech, z jehož platnosti byla vyňata pšenice. Dne 17. 11. 1930 byl schválen o semílání mouky. Při semílání zahraniční pšenice muselo být použito 75 % pšenice domácí; u žita byl podíl domácí suroviny 95 %.⁵⁷ Celní zákony měly být uvedeny v život koncem roku. Československá vláda nabídla Maďarsku okamžité jednání o revizi dosavadních smluv, k prvnímu kolu došlo v červnu 1930. Maďarská delegace odmítla přistoupit na zvýšení cel na mouku a živočišné výrobky a současně předložila své celní požadavky.⁵⁸ Vyhlídky na dohodu nebyly příznivé a československé vývozní kruhy se velmi znepokojily. V říjnu 1930 podala Ústředna obchodních a živnostenských komor a Ústřední svaz německého průmyslu vládním resortům obsáhlý výklad o katastrofálních následcích, které by přinesl bezsmluvní vztah mezi ČSR a Maďarskem.

Rozhodující jednání začala v listopadu 1930. Obě strany přišly s ústupky. Československá delegace oznámila, že zákon o semílání mouky není třeba brát rigorózně a že jej lze upravit. Zástupci maďarští, kteří zpočátku urputně trvali na likvidaci přírážek na pšeničnou mouku, navrhli kompro-

⁵⁵ AFMZV, IV. sekce, krab. č. 932, sl. 5, č. 32085/30.

⁵⁶ SZN 1930, č. 72, 73, 85.

⁵⁷ SZN 1930, č. 154.

⁵⁸ Přehled konsula V. Čecha o jednání s Maďarskem z 28. 12. 1930. AFMZV, IV. sekce, krab. č. 932, sl. 5.

mis v podobě zachování dosavadních cel na těžké vepře, likvidaci zákona o semilání mouky a prodloužení platnosti dosavadní veterinární úmluvy. Dne 9. 12. 1930 navrhli, aby se obchodně politické vztahy mezi oběma státy prozatímně upravily dohodou s doložkou o nejvyšších výhodách.⁵⁹

Československá vláda na tyto požadavky nepřistoupila. Agráři kategoričtěji odmítali zrušit zákon o semilání mouky a zvláště vázání cel na vepře nad 120 kg. Již před koncem roku se začala zavádět militantní opatření typu „oko za oko, zub za zub“. Podle cirkulárního telegramu z 23. 12. 1930 bylo na další maďarské zemědělské výrobky zavedeno povolovací řízení jako odvěta za maďarská opatření proti čs. vývozu. Patnáctého prosince 1930 československá vláda oficiálně vypověděla obchodní smlouvu Maďarskému království. Stalo se tak poprvé za dobu trvání tohoto státu a zůstalo ojedinělým případem. Nastal bezesmluvní stav a celní válka začala.

Její důsledky okamžitě pocítil československý vývozní průmysl. První celkový přehled o pozici československého průmyslu na maďarském trhu po vyhlášení celní války podala Ústředna obchodních a živnostenských komor na základě referátu bratislavské obchodní a živnostenské komory.⁶⁰ Hlavní maďarskou zbraní bylo zvoleno povolovací řízení, účinkující prý drastičtěji než prohibitivní cla. Nejhuře byl postížen vývoz dřeva, dřevěného uhlí, textilu, piva, skla, porculánu i kovového zboží. Kombinace zvýšených cel a zostřeného povolovacího řízení byla doplňována dalšími opatřeními. Například maďarský chemický průmysl, který pracoval na státních zakázkách, nesměl podle informace Ústředního svazu československých průmyslníků z 11. 2. 1931 nakupovat za celního konfliktu žádné zboží z ČSR.⁶¹ Československé vyslanectví v Budapešti hlásilo, že se bojkot československého zboží stal vlasteneckou povinností maďarských obchodníků.

A přesto se ještě začátkem roku 1931 zdálo, že cesta k dohodě není definitivně uzavřena. Začátkem února 1931 maďarský ministr zahraničí Károlyi prohlásil, že Maďarsko nepokládá bezesmluvní stav s Československem za žádoucí a že očekává přijatelnou československou nabídku,⁶² zvláště maďarský mlynářský průmysl jevil znepokojení a snažil se o nalezení kompromisu. Na poradě resortů o jednání s Maďarskem, kterou svolalo ministerstvo zahraničí ČSR, vystupoval velmi energicky zástupce ministerstva obchodu. Tlumočil zájmy československého exportního průmyslu, který žádal, aby se začalo bezodkladně jednat. Zástupce ministerstva zemědělství naproti tomu zastával názor, že spěchat není třeba, neboť „... čím blíže k žním, tím budou Maďaři povolnější“.⁶³ Zástupce ministerstva zahraničních věcí vyslovil názor, že pro jednání s Maďarskem lze uvažovat o třech alternativách: uzavření nové definitivní smlouvy, uzavření prozatímní dohody s doložkou o nejvyšších výhodách, či uzavření nějaké provizorní úmluvy. V každém případě ovšem bylo jisto, že předmětem sporu budou agrární cla z roku 1930.

⁵⁹ AFMZV, IV. sekce, krab. č. 933, sl. 4, č. 166131.

⁶⁰ AFMZV, IV. sekce, krab. č. 933, sl. 7, č. 26831.

⁶¹ Tamtéž, č. 20892/Čech.

⁶² Tamtéž, č. 18421.

⁶³ AFMZV, IV. sekce, krab. č. 934, sl. 4, č. 36256/31.

Maďarské vládnoucí kruhy se před začátkem jednání snažily posílit svou pozici intervencí u francouzské vlády. Francouzský vyslanec v ČSR Ch. Roux navštívil zástupce ministra zahraničí K. Kroftu a doporučoval mu, aby Československo se při jednání s Maďarskem uvarovalo kladení podmínek, přivodivších nezdar jednání v minulém roce. Také pařížské kruhy upozorňovaly čs. vyslanectví, že bez dohody s Maďarskem je těžké realizovat hospodářský plán ve střední Evropě, který měl být protiváhou k nedávnému pokusu o německo-rakouskou celní unii.⁶⁴ Maďarská vláda byla o těchto krocích prostřednictvím své pražské ambasády informována. V dubnu 1931 požádal francouzský velvyslanec v Budapešti de Vienne ministerského předsedu Bethlena, aby věnoval pozornost obnově čs.-maďarských jednání a nabídl mu v té věci francouzské zprostředkování. Zdůraznil, že francouzská vláda přikládá nové smlouvě velkou důležitost a zdůraznil, že Maďarsku by umožnila nebýt tolik odkázáno ve svých kalkulacích na německý trh. Z rozhovoru vyplynula Bethlenova ochota k jednání za podmínky „přijatelných návrhů z československé strany“.⁶⁵

Československá vláda projednávala obchodně politické vztahy s Maďarskem začátkem května a dospěla k závěru, že k dohodě by mohly vést tři varianty: restituce cel (zavedené už ve vztazích k SHS), preferenční celní nakládání, anebo úprava dovozu obilnin v podobě monopolu.⁶⁶ Ministr zahraničí Beneš sdělil, že nejpravděpodobnější bude zavedení monopolu.

Maďarské vládě bylo oznámeno, že ČSR je ochotna zahájit porady delegací. V červenci proběhly předběžné sondáže v Ženevě v rámci SN. Československý návrh na zavedení preferencí Maďaři neodmítli, žádali však velký komplex výhod, z nichž nejdůležitější byl podle názoru československé delegace požadavek na snížení cla na mouku ve srovnání se clem na pšenici.⁶⁷ Ústupnost Maďarů přede žněmi se ukázala lichou nadějí, pozice maďarské delegace byla naopak velmi silná v důsledku úspěšného jednání s Itálií a očekávané malé sklizně. Československé ministerstvo zahraničí se tudíž obrátilo na francouzskou vládu, jednající právě v Paříži s maďarskými národohospodáři o úvěr, aby využila situace k nátlaku a přiměla partnera k ústupnosti v jednání o smlouvu.⁶⁸

V další fázi rozhovorů v Lillafüredu a v Budapešti v srpnu a září 1931 se ukázalo, že Maďaři nesleví z požadavků na preferenční cla a volný vývoz zboží do ČSR nad určené kontingenty a na přiděl deviz za svůj vývoz. Instrukce čs. delegace zněly na dílčí ústupky, agrární cla však byla tabu a cesta k smluvní úpravě obchodních styků byla tím uzavřena. Sondáže, pokračující i na jaře 1932 k žádným výsledkům nevedly a dovést ani nemohly.

Východisko alespoň částečné bylo nalezeno v kompenzačních dohodách, komplikovanějším typu výměny zboží, než normální obchodní vztahy, jenž vyžadoval složitou organizaci naturální výměny zboží a za bezesmluvního stavu pro ni zajišťoval potřebné celní úlevy a finanční organizaci. Uzavíraly

⁶⁴ Zpráva Š. Osuského z 1. 5. 1931.

⁶⁵ J. B ú z á s, op. cit., str. 110.

⁶⁶ Záznam J. Friedmanna o sdělení ministra E. Beneše z 11. 5. 1931. AFMZV, IV. sekce, krab. č. 934, sl. 3, č. 62689.

⁶⁷ Zpráva delegace ze 3. 7. 1933. Tamtéž, č. 88324.

⁶⁸ AFMZV, Telegramy odeslané 1931, č. 525.

je proto zpravidla obchodní syndikáty, které měly přímé styky s politickými kruhy. První kompenzační transakce byla uzavřena 12. 9. 1931.⁶⁹ Zajistila výměnu palivového dříví (do výše 20 tis. t) za 29 tis. maďarských vepřů ve váze nad 150 kg, pro něž čs. vláda stanovila autonomní cla. Struktura těchto kompenzačních smluv stanovila předmět kompenzace s příslušnými kontingenty, zaručila autonomní cla pro dovážené výrobky, vymezila podmínky pro finanční stránku operace a tvořila fakticky rámec, jehož obsah bylo možno pozměňovat. (Když maďarská strana např. neuspokojivě plnila tuto první dohodu, byla na jaře 1932 pozměněna a místo palivového dříví byly dodávány jiné druhy řeziva a dokonce vlněná příze ze Slovenska.) Na rozdíl od kompenzačních transakcí s agrárními státy střední a jihovýchodní Evropy, jejichž interesenty byly především československé průmyslové vývozní kruhy, kompenzace s Maďarskem prosazovali agráři. Podle tvrzení ministra zemědělství nebyla první dohoda motivována pouze zájmy státních lesů, „... avšak hlavně zájmy celostátními, neboť nezaměstnanost, vyvolaná nemožností exportu dříví a tím také nemožností prací v lese ohrožovala ve spojení s neúrodou klid a pořádek téměř na celé Podkarpatské Rusi“.⁷⁰ Pozorný pohled do záklulisí podobných transakcí však ukáže bezprostřední hmotný zájem agrárních kruhů. Odbyt československého dříví do Maďarska totiž organizoval syndikát, na němž se vydatnou měrou podíleli soukromí vlastníci lesů a pil. Odbyt dovezených výrobků pak měly — už od zavedení povolovacího řízení — ve svých rukou agrární společnosti, které získaly monopolní postavení na domácím trhu. Agráři vydatnou měrou participovali i na dalších kompenzacích — v únoru 1932 výměna 45 vagónů osivového ječmene za 54 vagónů maďarské pšenice,⁷¹ „ovocná“ kompenzace (dříví za maďarské ovoce) z 19. 8. 1932,⁷² tzv. Gutmannova dohoda o dodávkách koksu z ostravského revíru pro budapeštské plynárny za maďarské zemědělské výrobky a nábytek.⁷³

22. 12. 1932 byla uzavřena velká kompenzační dohoda, platná až do jara 1934, o výměně dříví za vepře. Její novum spočívalo v tom, že se do ní tentokrát zapojil i čs. export průmyslových výrobků, zajistiv si kontingenty na chemické výrobky, papír, textil, sklo, porcelán, ocel, železniční zařízení apod. Byla doprovázena doplňky k „ovocné“ a „Gutmannově“ dohodě a zvláštní úmluvou o financování maďarského turistického ruchu v Tatrách.⁷⁴ Tyto dokumenty se staly základem pro obchod v roce 1933. V květnu byla podepsána kompenzace ve výši 43 mil. Kč na výměnu čs. průmyslových výrobků, uhlí, koksu a deviz pro turisty za maďarské zemědělské výrobky.⁷⁵ Finančně byly dohody založeny na clearingů.⁷⁶

Kompenzační systém přinášel řadu problémů. Byl anomálií ve formálně vyhlášeném bezsmluvním stavu, zvláště když se jeho participantem stal průmysl. Podněcoval konflikty mezi průmyslovými a agrárními kruhy,

⁶⁹ AFMZV, IV. sekce, krab. č. 934, sl. 1, č. 116565.

⁷⁰ AFMZV, IV. sekce, krab. č. 935, sl. 2, č. 3410.

⁷¹ AFMZV, IV. sekce, krab. č. 658, sl. 3, č. 55031/IV.

⁷² AFMZV, IV. sekce, krab. č. 938, sl. 3.

⁷³ Tamtéž.

⁷⁴ AFMZV, IV. sekce, krab. č. 935, sl. 2, č. 143805, 147611, 14937/IV.

⁷⁵ AFMZV, IV. sekce, krab. č. 937, sl. 3, č. 55422.

⁷⁶ SZN 1933, č. 17, 18.

když se průmysl dožadoval podstatně většího podílu na dohodnutých transakcích a obviňoval agrárníky, že nahrávají hospodářské politice maďarské vlády, omezující dovoz co možná nejvíce jen na suroviny a polotovary. Stále nepříjemnější se stávala drahota maďarských výrobků v důsledku nadhodnoceného kursu maďarské měny (1 pengő = 5,90 Kč), která omezovala jejich odbytové možnosti na čs. trhu, zvláště když byly ještě navíc zatíženy syndikátními poplatky. Celý komplex hospodářských vztahů s Maďarskem bylo konečně nutno také revidovat z hlediska programu hospodářské spolupráce mezi státy Malé dohody, připravovaného na rok 1934. Normalizace kontaktů se stala nutností, jež v letech 1934–1935 došla postupného řešení.

Kompenzační provizória zachovala alespoň část obratu mezi ČSR a jejím jihovýchodním dunajským sousedem. Poněkud zmírňovaly důsledky celní války, vedené jinak s krutou důsledností a provázené ostrými politickými výpady. Spoušť, kterou celní válka zanechala v obchodních vztazích mezi ČSR a Maďarskem, je výrazně patrná z následující tabulky.

**Index obchodního obratu ČSR se státy střední a jihovýchodní Evropy
v letech 1929–1935 (rok 1929 = 100)⁷⁷**

Rok	Maďarsko	Jugoslávie	Rakousko	Rumunsko	Bulharsko
1929	100	100	100	100	100
1930	85	131	79	93	73
1931	19	81	57	73	64
1932	14	53	32	51	42
1933	16	29	22	32	25
1934	12	31	22	37	18
1935	12	46	23	52	57

Zahájení celní války se okamžitě projevilo na prudkém úpadku výměny zboží mezi oběma státy, který probíhal nesrovnatelně rychleji a v daleko větším rozsahu než pokles výměny zboží mezi Československem a ostatními státy střední a jihovýchodní Evropy. Na rozdíl od většiny států této oblasti, jejichž obchodní styky s ČSR nejpozději v r. 1935 začaly ožívat, obchod s Maďarskem stagnoval i v tomto roce.

Ze statistických údajů o celkovém vývoji československo-maďarského obchodu, připojených na závěr této studie, vyplývá, že úpadek československého dovozu z Maďarska probíhal rychleji než pokles vývozu. Karta se tedy poněkud obrátila ve srovnání s lety 1927–1930, kdy se dovoz z Maďarska udržoval přibližně na stejné výši, zatímco československý vývoz klesal. Částka stále aktivního salda se ovšem systematicky snižovala. (Obchodní, finanční aktivita přinášela v krizovém období nemalé množství komplikací v devizovém hospodářství v důsledku transfermatoria.⁷⁸) Podrobný pohled do struktury obchodního obratu ukáže skutečnost, která jistě výhody aktivního salda už vůbec zpochybňuje. V československém vývozu do Maďarska zaujal totiž dominující postavení vývoz surovin a polotovarů. (Srv. strukturální tabulku na konci práce.) Téměř 60 % česko-

⁷⁷ Sestaveno na základě statistických sborníků *Zahraniční obchod Republiky československé*. Praha, 1920–1938

⁷⁸ Srov. E. Hantos, *Die Neuordnung des Donaauraumes*. Berlin–Wien 1935, str. 44.

slovenských výrobků, vyvážených do Maďarska, tvořilo dříví, uhlí a nerosty. Spolu s vyváženými chemikáliemi a textilní přízí tyto suroviny a polotovary, které jediné zpomalily pokles exportu, představovaly téměř $\frac{2}{3}$ jeho objemu. Úplný krach nastal například u výrobků textilních. Československo, kdysi vývozce hotového tovaru, stalo se bezmála surovinovým přívěskem v evropském měřítku ne zrovna vyvinutého maďarského průmyslu.

Složení dovozu vykazovalo tendence obdobné. Československé hospodářské kruhy i nadále odebíraly hlavně zemědělské výrobky a snižovaly nákup mouky ve prospěch obilí, velmi rychle rostl nákup tuků. Maďaři pokračovali v omezování dodávek surovin a podporovali vývoz zejména elektronických výrobků. V importu z Maďarska podíl surovin soustavně klesal a rostl objem hotových výrobků, případně polotovarů. Nejzávažnějším důsledkem celní války byla tedy změna ve struktuře výměny zboží, která se ustálila i pro budoucno a již nelze plně vysvětlit pouze důsledky krize z nadvýroby a snížené koupěschopnosti, které působily v ostatních zemích, nýbrž nutno zakalkulovat i působení specifického faktoru politické averze obou zemí.

PODMÍNKY A PRŮBĚH UKONČENÍ CELNÍHO KONFLIKTU (1934–1935)

Zatímco tedy tento hospodářský, politicky motivovaný konflikt mezi ČSR a Maďarskem vznikl a probíhal, došlo v Evropě i v Maďarsku samém k zásadním změnám v konstelaci politických a hospodářských sil. Hospodářskou smlouvu vypověděla československá vláda ještě vládě hraběte Istvána Bethlena. Labilita vnitropolitických a hospodářských poměrů, již přivedil zemi jeho desetiletý „stabilizační“ režim, brzy poté způsobila jeho pád. Následující etapa vlády hraběte Károlyiho do podzimu 1932 rozklad stabilizačního systému dovršila a vynesla k moci představitele fašizující pravice generála Gyulu Gömböse, který ve vnitřní politice nastolil proces obezřelého, leč o to důslednějšího prosazování totalitních prvků. Podstatou jeho vládního programu v zahraniční politice bylo přimknutí k Německu a jeho středoevropským plánům, jež nevyklučovalo zachování proitalské linie.

Z trvající ekonomické krize se muselo Maďarsko vysvobodit vlastními silami. Způsob, jímž naložilo s minulými půjčkami (maďarské hospodářství podléhalo kontrole Společnosti národů a pravidelná zpráva jejího experta Royala Tylera skýtala obraz rok od roku tristnější) stejně jako světové měřítko krize znemožnily pomoc zvenčí. Fundamentální orientace na zbrojení po příkladu Německa byla sice lákavá, leč nebyla v této poměrně malé agrární zemi možná, nehledě na stále ještě platná trianonská omezení v této oblasti. Normalizace zemědělství na úroveň doby, proměna extenzivního hospodaření na intenzivní, schopné konkurence, byla pak příliš těsně svázaná s pozemkovou reformou a úvěrovou politikou, než aby nevedla k útoky proti velkostatku, který nebyl sice bezprostřední oporou Gömbösova režimu, mohl se mu ale stát nebezpečným protivníkem. Bezprostřední východisko z odbytové krize v zemědělství bylo postupně nalezeno v orientaci na Německo, kam se umísťovaly zemědělské přebytky. Nečetná plus tohoto svazku byla ziskem pro velkostatek a finanční kruhy a povrchově uklid-

nila agrární poměry v zemi. Maďarské průmyslové podnikání se do poloviny 30. let dostalo do 40⁰/₁₀ závislosti na zahraničním kapitálu, jedním z hlavních interesentů se stalo opět Německo.^{78a}

Už na podzim 1932 se maďarský premiér ujistil faktem, že tradiční protektor – Itálie – sice sympatizuje s maďarskými revizními plány, leč sama není dost silná, aby se mohla či aspoň chtěla odvážit prolomení versailleského systému; že k sobě připoutává Maďarsko spíš jako součást svých dalekosáhlejších plánů na jihovýchodě Evropy. Snažila se zatím dát konkrétnější podobu svazku italsko-maďarsko-rakouskému, namířenému proti Malé dohodě a francouzskému vlivu, leč i proti německé infiltraci do dunajského prostoru; tudíž s uspokojením kvitovala např. rakousko-maďarskou obchodní dohodu z 1. 1. 1933.

Novorozený nacistický německý stát mohl pro maďarský revizionismus představovat perspektivu daleko slibnější než Itálie, svým mnohonásobně větším ekonomickým, politickým i vojenským potenciálem a Gömbös začal spojenectví s ním prosazovat okamžitě a intenzívně, v průběhu let dokonce i na úkor své vlastní vnitropolitické pozice. Jeho pohnutky rostly z potřeby maďarské společnosti překonat důsledky hospodářské krize a prolomit mezinárodně politickou izolaci, z vůle vyšších vrstev skoncovat se stále ještě inferiorním postavením země v mezinárodní politice, aniž přitom muselo dojít k normalizaci vztahů k Malé dohodě. Navíc představitelé maďarských fašistických tendencí byli poměrně málo inspirováni italskou podobou tohoto hnutí. Kromě specificky maďarských souvislostí s etapou bílého teroru a s úsilím o likvidaci „stabilizačního“ liberalismu se ztotožňovali s výbojným militarismem německého typu, zabsolutněním moci státu, kontrolou hospodářského života a antisemitismem, spojeným se zdůrazňováním úlohy národního, křesťanského kapitálu.

Hospodářskou spolupráci navrhl Maďarsko už Schleicherově vládě; po Hitlerově nástupu se jeho snahy o sblížení rozšířily i na pole politické. Neurčité německé reakce dávaly tušit rezervovaný postoj k maďarským nabídkám a projevům sympatie a ani při osobní návštěvě se Gömbösovi nepodařilo přesvědčit Hitlera o vhodnosti maďarské představy, jak se zapojit do německé Mitteleuropapolitik. Sféra případné německé podpory byla striktně vymezena na akce proti ČSR. (Latentní rozpor o poměr k jednotlivým signatářům Malé dohody, když maďarské požadavky se zdaleka nevztahovaly jen na jednoho z nich, přetrvával mezi Německem a Maďarskem až do roku 1938 a dále.) Proněmecká orientace nebyla ovšem přijata v Maďarsku jednoznačně, opozice poukazovala na nepříznivý ohlas v mezinárodním veřejném mínění a anglofilské kruhy finančního a obchodního kapitálu byly znepokojeny, vnější výraz svému postoji daly ovšem spíš až v letech o málo pozdějších a nikdy ne takový, aby znamenal snad změnu oficiální linie.

Velký úspěch revizionistického programu, dosažený v průběhu jednání o pakt čtyř, podepsaný 15. 7. 1933, byť nakonec neratifikovaný, byl velkou ostruhou maďarskému tažení za revizi Trianonu. Nervozita, vznikem tohoto seskupení v Podunají vyvolaná, vyústila, stručně řečeno, dvěma směry.

^{78a} Srov. T. Jędruszczak, *Europa środkowa w przededniu II wojny światowej*. Warszawa 1970, 119 str.

Polsko se začalo odpoutávat od Francie, aby se sblížilo s Německem, Rumunsko, Jugoslávie a Řecko uzavřely 9. 1. 1934 Balkánskou dohodu, již se Německu nepodařilo rozbít ani intrikou s bulharskou zbrojní paritou.⁷⁸

Maďarsko-německá obchodní smlouva, totiž její druhá dodatková dohoda, podepsaná 13. 3. 1934, začlenila Maďarsko do sféry německých ekonomických zájmů s platností daleko definitivnější, než se při jejím podpisu zdálo. Po uchvácení vnitropolitické moci neotálel nacismus s ekonomickým nástupem do střední a jihovýchodní Evropy a již roky 1933 a 1934 jej učinily vzdor krizi více než patrným.⁷⁹ V jediné možném clearingovém

^{78b} Srov. např. Eliza C a m p u s, *Intelegerrea Balcanică*. București 1972, 394 str., a dále práce L. De á k a a V. B y s t r i c k é h o a j.

⁷⁹ Když se po anšlusu Rakouska naskytl Československu zdánlivé možnosti ekonomické sblížení s Maďarskem, jež by byly mohly mít v potenciálních kalkulacích vliv na otupení politických ostří (s vyjasněním poanšlusové situace se tyto letmé kalkulace během pár týdnů rozplynuly), vypracovalo československé vyslanectví v Budapešti obsáhlý, výborně fundovaný elaborát o pronikání Německa do podunajské ekonomické sféry v průběhu 30. let, aby naznačilo, které z pozic by bylo záhodno po předpokládaném omezení obchodu rakousko-maďarského obsadit. Z tohoto elaborátu uvádíme údaje, jež srovnávají export malodohodových zemí a Maďarska do Německa a k ostatním partnerům z této oblasti. AFMZV, Politické zprávy Budapešť (dále PZ Bpest), č. 221/38, běžná politická zpráva č. 0, 00. 3. 1938.

Z e m ě	1931	% celkového vývozu	1932
ČSR			
do Německa		33,70	34,90
do Maďarska, Rumunska, Jugoslávie		12,36	10,30
C e l k e m		46,00	45,20
Rumunsko			
do Německa		17,03	17,40
do Maďarska, Jugoslávie, ČSR		13,37	10,10
C e l k e m		30,40	27,50
Jugoslávie			
do Německa		36,00	37,10
do Maďarska, ČSR, Rumunska		17,70	15,20
C e l k e m		53,70	52,30
Maďarsko			
do Německa		41,33	48,22
do Malé dohody		16,26	16,08
C e l k e m		57,59	64,30

Týž dokument rozvádí obchodní poměr Maďarska k Německu, Rakousku a Malé dohodě na podkladě úředních dokumentů a důvěrných informací takto:

Z maďarského vývozu připadalo v procentech na vývoz do:	1930	1931	1932	1934	1935
Rakouska	28,08	29,77	30,30	27,01	19,12
Německa	10,32	12,74	15,15	11,17	23,94
ČSR	16,81	4,18	6,79	7,35	4,58
Jugoslávie	5,68	5,73	6,21	5,44	2,93

styku diktovalo Německo ceny vyvážených průmyslových výrobků a nízké ceny importovaných zemědělských produktů stejně jako rytmus vyrovnávání pohledávek, který měl daleko do ideální vyváženosti. (Už v polovině 30. let bylo Německo v clearingové oblasti vysoko zadluženo.) Pro budoucnost mu vznikla možnost ovlivňovat strukturu maďarského hospodářství, zejména brzdit rozvoj průmyslu.

Přes tuto rodící se ekonomickou závislost na Německu nedalo se ještě hovořit o jeho jednostranném vlivu. Politicky znamenala větší autoritu nadále Itálie, byť se Gömbös netajil přáním provádět v karpatské oblasti politiku samostatnou, podporován na jih od Dunaje Itálií, na sever pak Německem. Únorové vítězství heimwehru v Rakousku urychlilo italsko-rakousko-maďarské semknutí. Maďarská vláda podepsala 17. 4. 1934 Římské protokoly⁸⁰ s pocity krajně smíšenými, vidouc v nich nejen pakt, vítaně namířený proti Malé dohodě a Balkánskému paktu, nýbrž i posílení Itálie v jejích protiněmeckých aspiracích.⁸¹ Zcela přesně hodnotilo Maďarsko toto seskupení jako nejen hospodářský, ale především politický blok, namířený proti versailleskému systému. Marně se v zájmu vztahů k Německu snažilo udržet působnost určitých svých závazků pouze ve sféře ekonomické. Na podzim 1934 vyplynulo z československo-polského napětí sblížení Maďar-

⁸⁰ Pakt se skládal ze tří protokolů, druhý a třetí byly hospodářské povahy. Ve druhém, podepsaném šéfy všech tří vlád, se pravilo, že „... zúčastněné vlády ve snaze po překonání nezdárných autarkních snah a aby učinily konkrétní opatření pro hospodářskou obnovu podunajských států – v duchu rezolucí konferencí ve Strese a italského memoranda z 20. 9. m. r. – dohodly se na tom, že 1. obchodně politická ujednání, sjednaná mezi sebou, rozšíří novými smlouvami, a to nejdéle do 15. 5. t. r.; 2. učiní nutná opatření, aby zamezily nepříznivé účinky z mezinárodního poklesu cen na ceny obilnin Maďarska; 3. ulehčí tranzit přes jaderské přístavy vhodnými úmluvami; 4. zřídí stálou komisi tří odborníků, aby podávala konkrétní návrhy pro další rozvoj vzájemných obchodních vztahů“ (Hospodářský přehled, ZP 1933, str. 213).

⁸¹ Československé vyslanectví v Budapešti hlásilo 19. 3. 1934: „Důvěrné informace potvrzují zdejší nespokojenost s výsledky římského jednání, zejména v ohledu politickém. Němci využívají nálady krajních pravicových živlů, hlásající, že Gömbös byl oklamán Mussolinim ve věci revize, a že Hitler je vlastním protagonistou maďarských politických aspirací.“ (AFMZV, PZ Bpest 1934, došlá depeše č. 164/34.)

Vyslanectví upozorňovalo na vhodnost situace pro zahájení intenzivnějších obchodních jednání a na nebezpečí z prodlení, které by mohlo přinést ČSR ztráty. Na urychlení příznivých čs. reakcí naléhala i Francie. Že nespokojenost s Římskými protokoly nebyla jen mezi krajní pravíci, o tom svědčí tytéž dokumenty:

„Domnívám se, že by bylo vítáno smířlivé gesto, naznačující možnost dohody v jistých i politických otázkách (menšiny) v případě příznivých výsledků nastávajícího jednání obchodního.“ (Tamtéž.)

„Kánya (maď. ministr zahraničí, aut.) se neztotožňuje s Gömbösem ohledně příliš úzkého sblížení s Itálií, pokud by bylo na úkor přátelství s Němci a usiluje o zachování rovnováhy směrem k Římu a Berlínu. Pláduje teď pro volnost akce, rozšíření hospodářských jednání na ČSR a stěžoval si už nepřímo, že nepřichází z Prahy nabídka k jednání. Proto přišlo včerejší oznámení vhod.“ (AFMZV, PZ Bpest 1934, došlé depeše č. 162/34, 18. 3. 1934.)

„Hlavní obchodní delegace odjíždí do Říma 5. 4. Z francouzské strany v důsledku rozhovoru Nickla s Calouderem v Paříži jsem upozorněn, že je nezbytné nutno dojednat i základní ustanovení obchodní smlouvy do 5. 4. Maďari jsou rozhodnuti jednat na všechny strany, proto nebezpečí z prodlení, ježto možnosti výměny zboží postupem doby budou ztenčeny.“ (AFMZV, PZ Bpest, došlé depeše č. 173/34, 23. 3. 1934.)

ska s Polskem, s uspokojením kvitované z Berlína, když dalo výraz plánům na izolaci ČSR spojenectvím německo-maďarsko-polským. Mussoliniho jednání s Lavalem a plán Dunajského paktu vzbudily v Budapešti podráždění, když byl konstruován tak, aby ochraňoval Rakousko, posiloval Malou dohodu a oslabil vliv Německa; uvítán byl jen požadavek maďarské, rakouské a bulharské zbrojní parity. Maďarský chlad vůči plánu i ve Strese byl odrazem postoje německého preferovat v dunajském prostoru bilaterální smlouvy proti mnohostranným garancím, zamýšleným v Římě, na Západě a v Malé dohodě. Že události kolem Dunajského paktu nevedly k hlubšímu rozkolu s Itálií, bylo způsobeno okolnostmi marseilleského atentátu v říjnu 1934. Maďarsko, zkompromitované na mezinárodním fóru důvodným podezřením s byt pasivní spoluúčastí, bylo znovu (v tradici frankové aféry v r. 1925) odkázáno na italskou diplomatickou záštitu, aby mu pomohla vymáněvovat s pověstí co nejméně pošramocenou. Když habešský konflikt a sankce Společnosti národů vytlačily dunajský plán z pořadu dne, došlo k tomu, co bylo tužbou maďarské zahraniční politiky – sblížení Itálie s Německem, vedoucí posléze k vytvoření Osy. (Není bez zajímavosti a je příznačné, že autorem tohoto názvu byl Gömbös.)

Vztahy k Malé dohodě se v uvedeném období neobyčejně zostřily. Politické vášně bouřily Evropou a dokonce i opatrníci pozorovatelé mezinárodního vývoje nevyklučovaly možnost válečného konfliktu.

Ani na poli hospodářském nebyla situace příznivá. Již v průběhu streského jednání o sanaci střední a jihovýchodní Evropy r. 1933 bylo jasno, že kolektivní jednání velmocí je ve skutečnosti nekolektivním zápasem o hegemonii v této části Evropy. Francouzská prestiž přitom velmi utrpěla a sebehlásitější volání o hospodářskou pomoc ze strany jejích politických spojenců padalo na hluchou půdu. Československá politika si nečinila velkých iluzí a své naděje vkládala do organizace východního paktu, který měl rozšířit politickou základnu pro zajištění bezpečnosti ČSR. Hospodářské východisko hledala v prohloubení politických svazků se svými malodohodovými partnery v podobě realizace hospodářského programu Malé dohody a v oslabení své měnové závislosti na postupu zlatého bloku. Devalvace Kč, provedená 17. 2. 1934, revidovala dosavadní deflační politiku, která sice posilovala kurs československé měny a zvláště pozice finančního, průmyslového a agrárního kapitálu, zato však decimovala československý vývoz, zvláště pokud se týkalo průmyslových spotřebních výrobků.

Orientace maďarského obchodu byla podřízena politickým zájmům maďarských vládnoucích kruhů. Římský pakt mu přinesl řadu výhod (včetně možnosti používat italských přístavů), které přispěly ke konzolidaci vnitřního trhu a maďarských financí, stejně jako druhá dodatková dohoda k německé smlouvě, zmíněná už výše.⁸² Nejzávažnější součástí této smlouvy byly tajné dodatky o preferencích ve výši 22 mil. pengö. Maďarsko tedy získalo preferenční výhody ještě jako dodatek k nadějím na splnění aspirací politických.

Politické vztahy mezi Československem a Maďarskem procházely krizovým obdobím a vzhledem k protichůdné orientaci hospodářské politiky se zdálo, že pokračování celní války bude adekvátním výrazem vzájemného

⁸² Akten zur deutschen Auswärtigen Politik, Serie C. II/1, str. 588–591.

antagonismu. A přesto byla celní válka právě v tomto období ukončena. Opět jednou se ukázalo, že závislosti ekonomiky a politiky nejsou tak přímočaré, za jaké bývaly občas pokládány. Důvody, které k hospodářskému sblížení vedly, nebyly dány jen výši škod, za celní války na obou stranách utrpených. Bezesmluvní stav začat totiž ztěžovat přechod k hospodářské politice za podmínek ožívování po těžké krizi a byl na překážku i připravovaným hospodářským a politickým plánům, které se v polovině třicátých let rodily mezi protagonisty složitého evropského uspořádání.

Československé ministerstvo zahraničních věcí, které se již ve druhé polovině roku 1933 intenzivně zabývalo programem hospodářské spolupráce s malodohodovými státy, připravilo též prognózu pro výměnu zboží mezi ČSR a Maďarskem. Počítalo s tím, že obilní syndikát odebere zboží za 100 mil. Kč (z toho 7 tis. vagonů pšenice a 3500 vagonů pšeničné mouky), živočišný syndikát za 57 mil. Kčs (z toho 29 tisíc kusů vepřů a 450 vagonů vepřového sádla a slaniny). Ve skupině zboží, na které se vztahovalo povolenací řízení, se předpokládá dovoz zboží za 63 mil. Kč (ovoce, zelenina, drůbež, zemědělské suroviny). Z tzv. volného dovozu se počítalo se senem, slámou a strůvky.⁸³ Stejně jako u plánu výměny zboží mezi ČSR a ostatními malodohodovými státy také perspektiva výměny zboží mezi ČSR a Maďarskem byla vyložena maximalistická a vycházela z jistých zahraničně politických koncepcí, jež byly lhostejné hospodáři – monopolním, agrárním syndikátům, které se nikterak nehodlaly vázat stabilními plány. Vycházely naopak z bezprostředních potřeb domácího trhu, hodlající je kryt především z tuzemské výroby za podmínek, které samy tyto monopoly určovaly.

Snaha ministerstva zahraničí o rozšíření dovozu maďarského zboží jako podkladu pro kompenzace byla podnícena průmyslově vývozními kruhy. Zotavující se průmysl těžce nesl ztrátu odbytišť a volal po rozšíření obchodních styků se zeměmi střední a jihovýchodní Evropy. (K situaci srv. pozn. 81.) Obchodní styky s Maďarskem vyvolávaly mimořádnou nespokojenost. Začátkem roku 1934 předložil Ústřední svaz československých průmyslníků vládním resortům návrh na obchodní styky s Maďarskem, požadující, aby se při vývozu průmyslového zboží počítalo s jeho podílem na československém exportu do Maďarska v letech 1928–1930, kdy činil téměř 70 %. Pouze pro textilní výrobky se navrhovala kvóta ve výši 54 % čes-

⁸³ O tom, že jejich postoj nebyl ojedinělý a že korespondoval s egoistickými zájmy a postoji recipročního partnera čs. agrárních monopolů – maďarského průmyslu – svědčí mnoho dokladů. Citujeme např. hospodářské rozbor čs. vyslanectví v Budapešti z března 1935: „Maďarsko upravuje neustále své celní předpisy tak, aby jimi, co nejučinněji podporovalo domácí výrobu... počátkem února zvýšeno clo na aluminium. Kontingentní režim je velmi dobrým ukazatelem, jaké zboží by mohlo být s úspěchem v Maďarsku vyráběno, neboť jakmile sezná maďarské ministerstvo obchodu, že se nějaký stát domáhá usilovně nějakých kontingentů zboží, které se ještě v Maďarsku buď vůbec nevyrobí, nebo jen nedostatečně, ihned upozorní příslušné odvětví maďarského průmyslu na tuto okolnost a je-li zjištěna rentabilita, zavádí se ihned tuzemská výroba. Tak se např. stalo s výrobou gumových vláken, o jejichž dovozní kontingent tak usilovně vždy žádala fa Optimit. Nyní již my poskytneme Maďarsku dovozní kontingent k nám. Podobně je tomu se zaváděním výroby drobného kovéhoho zboží...“ (AFMZV, PZ Bpest, č. 206/35, Periodická zpráva I, leden–únor 1935, 11. 3. 1935.)

koslovenského vývozu do Maďarska r. 1934.⁸⁴ Průmysl si uvědomoval, že takových dalekosáhlých změn nelze dosáhnout v rámci dosavadního kompenzačního systému a proto doporučoval, aby byla uzavřena obchodně politická dohoda s doložkou nejvyšších výhod, doplněná kontingentními úmluvami, které se od krizového období staly trvalou součástí mezinárodního obchodu.⁸⁵

Agrárníkům podmínky celní války vyhovovaly a nebyly zatím ochotni přistoupit na její ukončení. Kompenzace uspokojovaly jejich bezprostřední zájmy, pro jejich realizace byly v březnu 1934 upraveny některé celní sazby. Průmysloví exportéři byli dokonce nuceni dát souhlas k povolení dovozu některých maďarských průmyslových výrobků do Československa, aby se mohla uskutečnit kompenzační transakce za vývoz československého uhlí a koksu⁸⁶ (který byl neustále ohrožován německou konkurencí⁸⁷). Ani maďarská vláda neprojevovala výrazný zájem o ukončení celní války a vzhledem k realizaci Římských dohod se klonila k prodlužování dosavadního stavu, i když se zdálo, že by zásadní československou otevřenou nabídku ne-li neodmítla, tak alespoň vážně probrala,⁸⁸ i když nelze mít pochyb o tom, že za daného stavu okolností měly vágní řeči o ochotě k jednání zatím hodnotu platnickou. Vážně míněné snahy o hospodářské sblížení podunajských zemí zejména Maďarska s Československem, nepodložené bohužel dostatečnou vahou politicko-mocenskou, projevovala už v roce 1932 i později skupina maďarských politiků a národohospodářů kolem poslanců Štěpána Friedricha, Gratze a známého propagátora středoevropské spolupráce dr. Eleméra Hantose. Jednali dokonce s Benešem, ale jejich snaha vyšla zcela naprázdno pro nezájem maďarských oficiálních kruhů, pracujících v té době o spolupráci s Německem.⁸⁹

Zatím tedy nezbyvalo vzhledem k situaci nic jiného, než jednat o další kompenzační dohodě, podepsané 4. července 1934. Její rozsah byl chudý, týkala se výměny zboží za 52 mil. Kč. V rámci této dohody mělo být do Maďarska dodáno za 10,34 mil. Kč koksu a uhlí, za 10,8 mil. Kč dříví (snížený odběr dřeva souvisel kromě obchodně politického napětí i se stále ještě nízkým pokrizovým stavebním ruchem v Maďarsku) a brynzy a za 10,8 mil Kčs průmyslového zboží.⁹⁰ Skládala se z dílčích kompenzačních transakcí, které se staly konstantou obchodních styků jak svou naturální podobou (dříví za vepře, uhlí a koks za sádlo a slaninu, ovoce a zeleninu za devízy pro maďarské návštěvníky Tater a čs. lázni atd.), tak svou obchodně organizační strukturou, představovanou na obou stranách odbytovými syndikáty, které – jako například u dříví – dokonce vytvářely dočasně smíšené společ-

⁸⁴ AFMZV, IV. sekce, krab. č. 938, sl. 1, č. 14911.

⁸⁵ AFMZV, IV. sekce, krab. č. 938, sl. 3, č. 2095034.

⁸⁶ Sdělení E. Beneše o zasedání hospodářských ministrů ze 13. 3. 1934. AFMZV, IV. sekce, krab. č. 938, sl. 4, č. 37192.

⁸⁷ AFMZV, PZ Bpest, č. 331/34, 5. 5. 1934, periodická zpráva za březven a duben 1934, str. 46.

⁸⁸ Srov. pozn. 81, dále AFMZV, PZ Bpest, č. 403/33, běžná politická zpráva 27, 29. 4. 1933; tamtéž, č. 227/33, periodická zpráva za leden–únor 1933, 00. 3. 1933.

⁸⁹ Srov. J. Chmelář, *Zahraniční politika v roce 1932 a Československo*. ZP 1933, str. 8. Dále E. Kovács, *Magyar-lengyel kapcsolatok a két világháború között*, str. 185–187.

⁹⁰ Viz pozn. 86, sl. 3.

nosti. Skýtaly jisté možnosti zásadně jen partnerům kapitálově silným. Pro kompenzační transakce byly zajištěny autonomní celní sazby pro dovoz maďarských výrobků do Československa.⁹¹ Další dohodu uzavřely Národní banky; jejím úkolem bylo zajistit likvidaci zamrzlých maďarských pohledávek v ČSR.⁹² Dohoda o refundaci 1/2 syndikátních poplatků na maďarské zemědělské výrobky byla posléze úvodním krokem k vyrovnání preferenčních úlev pro Maďarsko na úroveň preferencí, poskytovaných malodohodovým partnerům Československa.

Realizování těchto dohod pochopitelně záviselo na obchodní organizaci, která se jako dříve osvědčila především v odbytových syndikátech řízených agrárníky. Průmysl si záhy začal stěžovat na to, že ani stanovené kontingenty se nečerpají a že odbyt československých výrobků je neobyčejně ztížen maďarskými dovozními přírážkami ve výši 20–40 % ceny, těžkopádným povolovacím řízením, umocňovaným drobením kontingentů na malé partie, skládáním záruk ve výši 25 % hodnoty dováženého zboží v případě, že kompenzace nebyla uskutečněna okamžitě i drahotou bankovních poplatků za zprostředkování kompenzačních obchodů. Značné ovšem byly i potíže s odbytem maďarských výrobků v Československu, které se vzhledem k vysoké cenové hladině ve výrobní zemi těžko na československém trhu prosazovaly.

Celkový výsledek obchodních styků mezi ČSR a Maďarskem za rok 1934 byl velmi neuspokojivý. Pokles čs. exportu se nepodařilo zastavit. Vyhledky na rok 1935 byly neutěšené a krátkodobá platnost kompenzačních dohod zvyšovala nejistotu. Navíc se na prosincové schůzce čs. a maďarské delegace ukázalo, že ani jedna strana neměla jasnou představu o konkrétních potřebách a požadavcích a tak došlo jen k úmluvě, že jednání budou časem pokračovat.⁹³

Postoj průmyslových vývozců lze v té době už oprávněně charakterizovat jako nejvyšší měrou nervózní, zvláště když agrárníci prosadili od začátku roku 1936 zvýšení cel na vepřové sádlo a slaninu, tradiční už objekt kompenzace za uhlí a koks.⁹⁴ Prodejní kancelář ostravsko-karvinských kamenouhelných dolů (Gutmannova společnost, která se právě uvedenými kompenzacemi zabývala), napsala představitelům živočišného syndikátu, že toto opatření připraví československý uhelný průmysl nejen o maďarský, nýbrž i o rakouský trh. Ústřední svaz československých průmyslníků vypracoval o situaci zvláštní memorandum, datované 7. 2. 1935.⁹⁵ Působivě v něm vyličil katastrofální úpadek průmyslového vývozu do Maďarska, který – podle něj – způsobil nejen bezesmluvní stav, nýbrž i kompenzační obchody, preferující vývoz československých surovin a polotovarů do Maďarska a dovoz maďarských průmyslových výrobků do Československa. Svaz označil tuto situaci za abnormální a zdůraznil, že hrozí nejen úplná ztráta maďarského trhu, ale i těžká konkurence maďarských výrobků na trhu balkánském. Jako již několikrát předtím, vznesl požadavek normalizace obchodních vztahů v podobě obchodní dohody s doložkou nejvyšších výhod. Kromě

⁹¹ AFMZV, IV. sekce, krab. č. 939, sl. 1, č. 90701.

⁹² SZN 1934, č. 164.

⁹³ AFMZV, IV. sekce, krab. č. 938, sl. 3, č. 149827/IV-8/34.

⁹⁴ SZN 1934, č. 241.

⁹⁵ AFMZV, IV. sekce, krab. č. 939, sl. 5, č. 21869/IV-8.

toho doporučoval uzavření kontingentních dohod, jež by zajistily export čs. průmyslových výrobků ve výši 76–100 mil. Kč. I československé vyslanectví v Budapešti se nadále přimlouvalo za normalizaci obchodně politických vztahů, která by umožnila dohodu o kontingentech, a doporučovalo uzavřít tajnou dohodu o preferencích.⁹⁶

Odpor československých agrárníků se nezměnil, leč tentokrát i maďarská oficiální místa začala konkrétně považovat dosavadní stav za nevýhodný.⁹⁷ (Srov. pozn. 81.) Na jaře 1935 maďarská vláda navrhla uzavřít dohodu s klauzulí nejvyšších výhod, jež by se týkala i tzv. nastupování živnosti. Zároveň doporučila uzavřít kompenzační dohodu s platností do konce roku. Ministerstvo zahraničí ČSR ve své informaci pro předsednictvo vlády z 12. března 1935 zdůraznilo, že věc je naléhavá vzhledem k blížící se sezóně a že je nutné vzít speciálně v úvahu zajištění provozu podniků Rimamurské společnosti na území ČSR.⁹⁸ Porada československé a maďarské delegace ve Vídni v dubnu 1935 ukázala, že maďarská vláda vedle normalizace obchodně politických vztahů žádá dokonce opuštění clearingového systému při úhradách za kompenzační transakce a že hodlá přejít k devizovému styku. Navíc byl předložen požadavek rozšíření preferenčních příspěvků. Pokrizové oživení výroby, oživení zahraničně obchodní aktivity Maďarska v rámci Římských protokolů a smlouvy s Německem, zdá se, jednak vytvořilo vůbec psychologicky vhodnou situaci pro oživení obchodních styků, jednak vyvolávalo v ne ještě zcela jednotně proněmeckých a proitalských maďarských vládnoucích kruzích snahu nějak tuto rostoucí ekonomickou závislost kompenzovat, vše ovšem v rigorózně revizionistickém duchu. (Pro tuto tezi by hovořilo například i obnovování a modifikování clearingových smluv se Švýcarskem a Francií apod.) Československé delegaci byla ve Vídni předána listina maďarských výrobků v celkové hodnotě 126,8 mil. Kč.⁹⁹

Při schůzce v červnu bylo dosaženo značného pokroku. Dne 14. 6. byla podepsána obchodně politická dohoda, obsahující klauzuli o nejvyšších výhodách v oblasti cel, podnikání a tzv. usazování na území druhého státu.¹⁰⁰ Mezi národními bankami obou zemí byla uzavřena dohoda o platebním styku, řešící úhradu tzv. finančních platů (tzn. vyplývajících nikoli z výměny zboží) a likvidaci zamrzlých pohledávek.¹⁰¹ Dále byla podepsána

⁹⁶ AFMZV, IV. sekce, krab. č. 939, sl. 5, č. 34700.

⁹⁷ Podmíněnost maďarských postojů ekonomických základní revizionistickou orientací se nikterak nevytratila, změněné podmínky ji jen modifikovaly. O její důraznosti už v r. 1933, v období raných italských plánů a Stresy srov. např. úřasení čs. vyslance z Budapešti 26. 10. 1933 (AFMZV, PZ Bpest, běžná politická zpráva č. 57, č. 814/33): „... pokud se jednání o hospodářské otázky tkne, obávám se ostatně, že maďarská vláda bude i při této příležitosti uplatňovat stanovisko, že hospodářská spolupráce na širší základně s RCS je nemožnou bez souběžné úpravy hranic; sděluje se mi z několika stran, že právě Maďaři si nepřejí, aby hospodářskou spoluprací došlo k upokojení myslí a snad i později k zeslabení maďarských snah o revizi. Tomu by se dalo odpomoci jen solidárním nátlakem na maďarskou vládu ze strany evropských velmocí a Dohody...“

⁹⁸ AFMZV, IV. sekce, krab. č. 940, sl. 12, č. 35003.

⁹⁹ Tamtéž, sl. 3, č. 47122/35.

¹⁰⁰ SZN 1935, č. 137.

¹⁰¹ AFMZV, IV. sekce, krab. č. 941, sl. 4.

kompenzační dohoda ve výši 80 mil. Kč, platná do konce roku 1935. V rámci této úmluvy mělo být do Maďarska vyvezeno dříví za 19 mil. Kč, koksu za 14 mil. Kč a průmyslových výrobků za 21 mil. Kč. Speciální kompenzační dohody byly určeny pro likvidaci zamrzlých pohledávek (ve výši 3,25 mil. Kč), pro krytí lázeňského ruchu zejména v Tatrách (bojkot československých lázeňských míst ve prospěch Rakouska, Německa a jiných zemí se pomalu a jistě stával vlasteneckou módou maďarské společnosti), činil podíl tedy 5 mil. Kč a pro provoz Rimamuráňské společnosti (15 mil. Kč). Maďarské kontingenty se skládaly hlavně z vepřů, sádlá, slaniny, ovoce a zeleniny.¹⁰² Československá strana se zavázala snížit cla na dovoz maďarských výrobků a omezit placení tzv. fyto-logických dávek při dovozu ovoce.

Zásadní význam komplexu dohod, podepsaného 14. 6. 1935 tedy nespočívá v samotné kompenzaci, nýbrž v normalizaci obchodně politických vztahů. Celní válka byla u konce a začínala se uvolňovat cesta pro oživení obchodu, i když hned sama struktura kompenzační dohody ukázala, že nadále budou páteří výměny zboží konkrétní dohody mezi odbytovými syndikáty na obou stranách, praxe ostatně v Evropě v krizi i po ní běžná. Platnost dohody až do konce r. 1935 byla krokem kupředu.

V průběhu podzimního zasedání obchodních delegací se projednávala modifikace kompenzací, ovlivněná neúrodou některých zemědělských plodin v Maďarsku. Na listopadové schůzce Maďaři opět předložili návrh na odbourání clearingového systému úhrad a na přechod k devizovým platům. Zřejmě se tu projevil program nového schopného ministra financí Gömbösovy vlády, zkušeného finančníka Imrédyho, a jeho snaha zastavit pokles maďarských devizových rezerv (srov. pozn. 53, pokles v ní naznačený pokračoval). Clearingová pasíva v obchodu s velkými politickými protektory k nápravě stavu pochopitelně vést nemohla a tak se hledaly cesty jiné. Tyto návrhy narážely na námítky československé delegace, z nichž plynulo, že zvláště čs. agrárním kruhům systém kompenzací v původní podobě neobyčejně vyhovoval.

Koncem roku 1935, při rozhovorech o stycích na rok 1936 bylo rámcově ujednání doplněno kontingentními listinami a speciálními dohodami o krytí zamrzlých pohledávek, o zajištění turistického ruchu a o výpomoci pro podniky Rimamuráňské společnosti. Speciální dohoda byla uzavřena o dovozu bludného křemence z Maďarska.¹⁰³ Spory o otázky kursovní byly vyřešeny dohodou o platebním styku, podle níž měli maďarští exportéři dostávat vývozní prémii ve výši 40 % oficiálního kursu Kč, zatímco maďarští dovozci měli platit zvláštní přírážku ve výši 43 % oficiálního kursu Kč. Touto dohodou maďarská vláda konečně v podstatě uznala, že uměle držený kurs maďarské měny není únosný a přistoupila na fixování její úpravy ve vztahu ke Kč. Další dohoda o nákupech rumunské kukuřice pro maďarský výkrm vepřů byla podmínkou pro dovoz maďarských prasat v relacích, vyhovujících československému domácímu trhu, svou podobou byla zajímavou výjimkou.

¹⁰² Zpráva ministerstva zahraničních věcí o úpravě výměny zboží mezi ČSR a Maďarskem podle dohod ze 14. 6. 1935. AFMZV, IV. sekce, krab. č. 941, sl. 5, č. 82630/IV-8/35.

¹⁰³ Verbální nota československého vyslanectví v Maďarsku z 22. 12. 1935. AFMZV, IV. sekce, krab. č. 941, sl. 2, č. 166632/35.

Dohoda o výměně zboží na rok 1936 byla tečkou za celní válkou mezi Československem a Maďarskem. Odstranila provizória, jež sice, jak je snad provizóriím vlastní, fungovala několik let, na obchodní styky mezi oběma státy však působila neblaze. Přejít k dlouhodobějším dohodám byl umožněn smlouvou ze 14. 6. 1935, jež normalizovala obchodně politické styky na podkladě klausule nejvyšších výhod a umožnila proclívání zboží podle smluvního celního tarifu. Celní válka byla u konce, tato skutečnost ovšem nikterak neznamenalala změnu poměru politického.¹⁰⁴ Před střední Evropou stál sice ještě v té době Hodžův plán, ale také už jeho neúspěch a také Mnichov a vídeňská arbitráž a 15. březen 1939. Československo-maďarské obchodní styky už nikdy nedostoupily výše a intenzity konce let dvacátých ani stupně alespoň srovnatelného.¹⁰⁵ Celní válka byla v podstatě zápasem

Výměna zboží mezi Československem a Maďarskem v letech 1920–1938* v mil. Kč**

Rok	Celkový obrat	Dovoz mil. Kč	Podíl na celk. dovozu (%)	Vývoz mil. Kč	Podíl na celk. vývozu (%)	Bilance
1920	3196,2	658,1		2538,1		+1880,-
1921	4042,2	932,7		3109,5		+2177,-
1922	2323,5	696,6		1626,9		+ 930,-
1923	1094,6	354,7		739,9		+ 385,-
1924	2014,5	879,7	5,5	1134,8	6,7	+ 255,-
1925	2299,0	1120,8	6,4	1178,2	6,3	+ 57,-
1926	2256,7	1028,5	6,7	1228,2	6,9	+ 200,-
1927	2584,8	692,7	5,4	1622,1	8,0	+ 659,-
1928	2316,9	849,2	4,4	1467,7	7,0	+ 619,-
1929	2272,7	967,0	4,8	1305,7	6,4	+ 339,-
1930	1934,3	929,9	5,9	1004,4	5,8	+ 75,-
1931	423,6	134,3	1,1	289,3	2,2	+ 155,-
1932	322,8	120,8	1,5	202,0	2,7	+ 81,-
1933	356,8	166,9	2,7	189,9		+ 23,-
1934	281,8	128,2	2,0	153,6	2,1	+ 25,-
1935	272,5	133,4	2,0	139,1	1,9	+ 6,-
1936	301,0	143,8	1,8	157,2	2,0	+ 13,-
1937	387,7	160,7	1,5	227,0	1,9	+ 66,-
1938 I–IX	392,8	176,1	2,6	216,7	2,5	+ 41,-
1938 X–XII	16,6	3,7	0,2	12,9	0,7	+ 9,-

* Sestaveno podle statistických sborníků *Zahraniční obchod Republiky československé*. Praha 1920–1939.

** Údaje jsou uvedeny v nominální výši. Vzestup cen v letech 1921–1923 zkruslí celkový obraz. Proto je připojena tabulka o výměně zboží v letech 1920–1923, vypočtená podle kursu Kč v r. 1929:

¹⁰⁴ Po podpisu dohody prohlásil ministr zahraničních věcí Kánya verbis expressis, že „úmluva sice jest jakýmsi krokem kupředu, ale jinak neznamená zhola nic...“ AFMZV, PZ Bpest, č. 721/1935, periodická zpráva IV, hospodářský dodatek za květen–červen 1935, 30. 9. 1935.

¹⁰⁵ „Československo má dnes pro maďarské hospodářství význam podřadný a ani zdaleka nemůže si činit nárok na to, aby bylo v maďarském hospodářském životě tak rozhodujícím činitelem, jakým bylo v roce 1930 (koeficient významu ČSR pro maďarský vývoz zemědělský byl tehdy 2931, koeficient Německa jen 750)...“ AFMZV, PZ Bpest, politická zpráva č. 221/38, 00. 3. 1938, srov. pozn. 79.

československé agrární buržoazie o monopolní ovládnutí domácího zemědělského trhu, jehož nástrojem bylo mj. i drastické omezení dovozu maďarských zemědělských výrobků, kteréžto úsilí mělo pendant ve snahách maďarského průmyslového kapitálu o ovládnutí vnitřního trhu maďarského a jeho monopolizaci, jeho nástrojem byl pak bojkot dovozu československých výrobků průmyslových. Žádný z těchto protagonistů na celní válce neprodělal. Československým agrárikům se vnitřní trh ovládnout podařilo a těžili i z dovozu maďarských agrárních produktů, kompenzovaných dů-

Výměna zboží mezi ČSR a Maďarskem v letech 1920–1923 – mil. Kčs r. 1929

Rok	Celkový	Dovoz	Vývoz	Bilance
1920	1534,—	315,—	1219,—	+904,—
1921	1677,—	387,—	1290,—	+903,—
1922	1740,—	509,—	1231,—	+722,—
1923	1079,—	350,—	729,—	+379,—

Struktura československého dovozu z Maďarska v letech 1924–1937*

Roky	Veškeré zeměděl. výrobky	Obilniny	Dobytěk jatečný a tažný	Suroviny a polotovary	Textil	Kovodělné výrobky
1924						
mil. Kč	745,8	617,5	54,3	3,2	46,9	13,6
Podíl na dovozu z Maďarska						
1929						
mil. Kč	787,1	382,9	229,4	21,2	59,4	19,1
Podíl na dovozu z Maďarska	81,5 %	39,6 %	23,8 %	2,2 %	6,1 %	2,0 %
1933						
mil. Kč	132,5	53,0	23,2	3,9	5,0	7,3
Podíl na dovozu z Maďarska	79,4 %	31,8 %	13,9 %	2,5 %	3,0 %	6,0 %
1937						
mil. Kč	101,6	5,4	36,5	20,5	2,0	10,4
Podíl na dovozu z Maďarska	63,4 %	3,4 %	22,8 %	12,8 %	1,3 %	6,5 %

* Vypočteno podle údajů sborníku *Zahraniční obchod Republiky československé*. Praha 1920–1939. Do jednotlivých skupin jsou zařazeny následující celní třídy: Zemědělské výrobky: celní třídy VI, VII, VIII, IX, X, XI, XIII, XIV. Roku 1933 a 1937 nezahrnuta celní třída XIV vzhledem k nepatrné výši této položky. Suroviny: celní třídy XVa, XVb, XVII. Textil: celní třídy XXII, XXIII, XXIV. Kovodělné výrobky: celní třídy XXVIII, XL, XLI. Roku 1933 a 1937 počítána pouze celní třída XLI vzhledem k nepatrné výši ostatních položek.

sledně vývozem surovin a polotovarů z hospodářských sfér, s nimiž byli v „příjemném spojení“. Rovněž maďarský průmysl vytěžil z celního konfliktu vše, co bylo možné. Dovoz průmyslových výrobků z Československa se snížil na minimum; importovaly se odtud především suroviny pro prů-

Struktura československého vývozu do Maďarska v letech 1924–1937*

Roky	Suroviny a polotovary	Textil	Ostatní spotřební výrobky	Kovodělné výrobky	Chemické výrobky a látky
1924					
mil. Kčs	324,7	595,1	69,6	76,0	12,9
Podíl na vývozu do Maďarska	29,5 %	52,4 %	6,1 %	6,7 %	1,1 %
1929					
mil. Kč	573,0	472,2	163,1	94,1	19,9
Podíl na vývozu do Maďarska	44,9 %	36,2 %	12,5 %	7,2 %	1,4 %
1933					
mil. Kč	112,5	27,7	15,6	7,4	6,8
Podíl na vývozu do Maďarska	50,6 %	14,6 %	8,2 %	3,9 %	3,5 %
1937					
mil. Kč	158,1	6,2	5,9	10,0	8,6
Podíl na vývozu do Maďarska	69,8 %	2,5 %	2,5 %	4,5 %	4,0 %

* Vypočteno podle údajů sborníků *Zahraniční obchod Republiky československé*. Praha 1920–1939. Do jednotlivých skupin jsou zařazeny následující celní třídy:
 Suroviny: celní třídy XVa, XVb, XVII, XX.
 Textil: celní třídy XXII–XXVI. V letech 1932 a 1937 nezapočítány celní třídy XXV a XXVI vzhledem k nepatrné výši těchto položek.
 Ostatní spotřební výrobky: celní třídy XXIX, XXXII, XXXIV, XXXV. V letech 1933 a 1937 nezapočítány celní třídy XXXII a XXXIV vzhledem k nepatrné výši těchto položek.
 Kovodělné výrobky: celní třídy XXVIII, XXXIX, XL, XLI.
 Chemické výrobky a látky: celní třídy XLVI, XLVII.

myslovou výrobu a dokonce se zvýšil vývoz maďarských průmyslových výrobků do CSR. Podstatné ztráty ovšem utrpěla část maďarského vývozu zemědělských výrobků, připravená celní válkou o značné částky. Velkostatek ovšem nebyl rozhodující mocenskou komponentou maďarské vnitřní politiky v té době, opřené o průmyslový a finanční velkokapitál a střední vrstvy, a navíc mu byla opatřena odbytiště nová, ztráty neslo především střední a drobné rolnictvo. Stejně tak ztrátově vyšel československý průmyslový export do Maďarska, rovněž nucený hledat odbytiště jiná, často méně výhodná a nikterak hojně se nabízející. Spočítat ztráty na obou stranách a rozhodnout, kdo vlastně vyhrál by bylo velmi obtížné a nemělo by to ani smysl. V každém případě lze totiž konstatovat, že celní válka drastic-

ky redukovala výměnu zboží, krutě postihla četná výrobní odvětví na obou stranách, zbídačila statisíce lidí a zároveň byla doprovázena nacionalistickými útoky z obou stran, zatemňujícími podstatu konfliktu i jeho zdroje, jež spočívaly v kapitalistickém systému obou zemí.

ТОРГОВО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ СООТНОШЕНИЯ И ОБМЕН ТОВАРОМ МЕЖДУ ЧССР И ВЕНГРИЕЙ В ТЕЧЕНИЕ ЛЕТ 1927—1935

Настоящая студия является продолжением статьи, посвященной чехословацко-венгерским торгово-политическим соотношениям. Занимается она международно-политическим фоном и изменениями, повлиявшими на контакты обеих стран еще до мирового и экономического кризиса, в течение его, и после него. Дается подробное описание товарообмена со времени заключения таможенно-тарифного договора с 1927 года до вспышки „таможенной войны“, данный период сравнивается с периодом после 1918 года, воспроизводится процесс „таможенной войны“ и объясняется, какое влияние на него оказывало международное положение и внутреннее развитие обоих государств. Констатируется чрезвычайно резкое понижение объема торговли между данными странами. Трактуются оно не только как следствие кризисного развития, но также внутренне-политической структуры обеих стран и их принципиально отличающихся друг от друга точек зрения относительно постановлений Трианонского договора, причем показывается и истолковывается принципиальное изменение структуры торговли. Под влиянием чехословацкой аграрной политики и венгерской крупной промышленности, репрезентирующей шовинистические ревизионистические тенденции, Чехословакия превратилась, в отличие от прежнего времени, преимущественно в поставщика сырья для венгерской промышленности и потребителя продуктов животноводства и относительно гораздо большим потреблением промышленных продуктов Венгрии, причем, однако, весь объем торговли даже после окончания таможенной войны равнялся только дроби оборота с 1918 года. Авторы показывают, как торговля обеих стран на территории государств-преемников потеряла многое из своего значения по сравнению с 20-ми годами, в пользу особенно заморских стран и Германии (в случае Чехословакии) и клиринговой торговли с Германией (в случае Венгрии). Авторы документируют проявления немецкой экономической и политической экспансии в среднюю Европу, происходящие после nástоления фашизма, и их отражение в торговых соотношениях, имеющих место в данном пространстве.

